

«آثار اسلامیه و ملیہ تدقیقہ انجمنی» طر فزدرہ ایکی آبدہ بر نشر ابدلیر

ایکینچی جلد

اسلام مدینتہ و نورک حرثتہ عامہ

ملی تبعا بر محوری

دین، اخلاق، حقوق، اقتصاد، لسانیات، بدیعیات، قیات، بنیہ اجتماعیہ دیققانی

مدیر :

کوبه ربلی زاده محمد فؤاد

استانبول دارالفنون «تورک ادبیاتی تاریخی» معلمی
«آثار اسلامیه و ملیہ تدقیقہ انجمنی» کاتب عمومیس

استانبول — مطبعه عامره

۱۳۳۱

ملیٰ شعار مجروری

صافی : ۴

ایلول — تشرین اول ۱۳۳۱

جلد : ۲

اوده دردنجی عصر صوکلرینه قادار

تورک دیلی یادکارلری

محرری : نوری بوزدهف

۵ تشرین اول ۱۹۰۳ ده ماجار علوم آقاده میاسی برنجی شعبه سی اجتماعنده اوقوئمشدر .

آقاده میده ایلك كرسی قونفرانسی اولق اوزره، تورك دیلنك، ابتدالردن ۱۴نجی عصر صوکلرینه قادارکی یادکارلری، بالخاصه ، ۱۳۹۰ سنه سنده کی «اسکندر نامه» نك خصوصی تدقیقاتی موضوع اتخاذايله دم . بو تدقیق ساحه سی «دوقوز عصرلر» بر زمان قادار طوتویور. «۱۴»نجی عصری «مته» تلقی ایتدم؛ زیرا آرتق اوندن صوکره - یعنی ۱۵نجی عصر ابتدالردن باشلایه رق - كرك اورتا و كرك كوچوك آسیاده ، خصوصیه عثمانلی اولکهنده، شیمدییه قادار قالمش اولان اثرلر اوقدر چوق ومتوعدرکه ، بونلر کافی درجه زنکین ومزهر بر عثمانلی ادبیاتی تشکیل ایتمش اولدینی کبی، چین دولتنك غرب حدودلردن آدریاتیق قیلرینه قادار اوزانمش بو کنیش ساحه ده یاییلان تورك دیلنك اوزمانکی حالتی کوسترین پك مبذول نمونه لرینی ده نظر اطالعمره عرض ایتکده در . بناء علیه صرف لسانیات نقطه نظرندن ، ۱۵نجی عصر ابتدالردن بری - دمین ذکر ایتمش اولدیغمز ساحه یه عائد - شیمدییه قدر معلومز اولان اثرلردن فضله یادکار قالمش اولماسنه تأسف ایتمک ایچون المزده بر سب یوقدر ب. بالعکس ۱۵نجی عصردن اولکی زمانلره عائد اوپله بر طاقم لسانی یادکارلر قالمشدرکه ، كرك مقدارلرینك آزلغی و كرك صحنه اعتماد ایدیلهمه ین اوقونوشلری سببیه بوویا شو تورك دیلنك اوزمانکی کیفیتی حقده بزه آنحاق تقریبی بر فکر ویردیلرلر . بونك ایچوندرکه بو صوکره کی اثرلره، صرف تورك دیلی علمی نقطه نظرندن، ایکی قات ده ا زیاده بر قیمت ویرمه مز لازم کلیر . وایشته شو عرض ایتدیکم سبیدن دولای ۷نجی دن ۱۴نجی عصره قادار سورن زمانی «تورک دیلی آثارینك الك اسکی دوره سی» عدايتمك جهته میل ایدیورم .

تبعمانہ نك چرچيوه سنی دولدوران دورہ یی شو صورتله تصریح ایتدکن صوگرا، آرتیق تورک دیلی یادکارلرندن بحث ایدیلدیکی زمان صیق صیق ذکر ایدلمه سی عادت ایدینلمش اولان معراجنامه، تذکره اولیا، مختیارنامه، الفریج بعد الشدة کی ادبی اثرلری ذکر ایتزسه شاشیله جق بر شی یامش اولمام؛ زیرا بونلر ۱۵ نجی عصر اورتالرینه عائد اولدقلری جهتله، دها بر چوق دیگر اثرلرله برلکده، «ایلمنی» دورہ دن صاییلرلر. اک اسکی تورکجه یادکارلرینی منظومه وی بر صورتده درلی طوبلی کوستیر بر تالیفی نه بزده، نه خارجه شیمدی یه قادار کوره مدیکمز کی، شو اسم و عنوانه کوره «ایلک دورہ» یه عائد اولان لسانی اثرلری جمع ایدمک مجموعاً ۱۴۰۰ دن اولکی زمانلردن شیمدی یه قادار قاچ دانه باشلیجه تورک دیلی یادکاری بولوندیغی، وبونلرک هانکیلری اولدیغی بیلدیرر بر تدقیقنامه یه ده راست کله مدک. ایشته بوندن دولاییدرکه مهم اجنبی مجموعهلرنده «قودا تقویلیک» ایله «معراجنامه» و «تذکره اولیا» آره سنده کی ۱۰۶۹ الی ۱۴۳۶ سنه سنه قادار اوزانان دورت یجق عصرلق بر زمانه عائد تورک دیلی اثرلرینک یوقلغندن شکایت ایدیلدیکی کوروب او قویورز. حالبوکه بو شکایتلر تماماً حقسزدر. زیرا بعضاً بصری بر یا کیلمه، انسانک، آغاچلردن دولای اورمانی کوره مه مه سنه سبب وامکان ویرر. بناء علیه بوراده، اواصل تدقیقی شدتله هدف اتخاذا ایتدیکم اثره عائد بحثه کیرمزدن اول، تورک قومنک ساکن اولمش اولدینی معظم ساحلرده ۱۴ نجی عصره قادار، واک اسکی لسانی یادکارلر دینیه جک قاچ اثر قالمش اولدیغی، وبونلرک هانکیلری، هانکی لسانی ساعدن نشأت ایتمش اولدقلرینی صراحت وقطعیتله تعینه چالیشیرسم، کندیمی فضلہ برایش کورمش ویا معلومی اعلام ایتمش عدا ایتیم.

طبیعی بوراده بونلر حقده خصوصی بر صورتده بحثه کیریشه جک ده کیلم؛ زیرا بو موضوع قونفرانسزک طار چرچیوه سنه صیغما یه جق کنیش بر حدود ایستر. ثانیاً، بر دفعه اصل مسئله یه جواب ویرمک ایچون ایلک آدیمری آتمازدن اول، بو جهتی حل ایتمش اولمه من ضروریدر.

اولیه دوشونیورم که، تورکلرده یازینک استعمالی وادیاتک مختلف شعباته آیریلوب ایشله نه سی نسبتاً یاقینلرده انکشاف ایتمش بر شی ده کیل؛ بلکه اک اسکی زمانلره قادار ارجاع ایدیله بیله جک بر منشأی حائر اولدیغی کافی درجه معلوم بر کیفیتدر. ایشته بو اک اسکی اثرلره کلنجه، تمامیه اعتماد شایان تاریخی منبعلره مستنداً بیلورزکه، بویوک بر قومی

ولسانى زمردەنك منفرد شعبەسى اولان اويغور قومى - كه اوكجەدن «تيەن شان» داغلىرىنىك شىمال و شىمال شرقى جەھتلەندە ، صوكرەدن جنوب طرفلەندە اسكان ايتىشدر - دها ميلاد عيسى دن ايكي عصر اول يازى يى بىليور و قوللانيور ، ميلاددن صوكرە بىشنجى عصرده ايسە زنكىن پارلاق برادىيە مالک بولونويوردى [*]. دها بو اسكى زمانلرده بونلرک منظومە و شعرلىرى موجود اولدىغى كېي ، خانلىرىك سرايلەندە هر يىل وقوعاتى و خانك اجرا آتتى ضبط و قىدە مأمور وقە نويسى لر بولوندىغى حقندە موثوق معلوماىز واردر . بونك نتيجه سنده اويلە وقايعنامە لر يازىلش اولدىغى بىليورزكە بونلرده بوتون اويغور قومنىك تاريخ و نىشأتى ، اك اسكى زمانلردن باشلايەرق - تقريباً ميلاددن اول ۱۰۰۰ سەنسەندىن - يكانە وقايعنامەنك دوزولدىكى زمانە - يعنى هان هان جنكىز خانك ظهورىنە - قادار يازمقدە بولونمىشلردى . بناءً عليه ۱۰ نجى عصرده بر چىنلى سياح ، « وان - يانغ - تە » ، اويغور ايلەندە بر چوق عمومى كىتخا كوردېكى سويلەدىكى زمان ، سايان حيرت بر سوز سويلەمش اولمايور . يالکىز ، بو اويغور ادبىياتى آثارى ۱۱ نجى عصر ارزالرەندى اولكى زمانلرە عائد بر تورك اثرى قالاماش ارمانە سە ، كرك لسايات كرك تاريخيات نقتە نظرەندى ، نە قدر تأسف و تەلف ايتسەك آزدرد . ايشتە ناصل اولوب دە مختلف مىلتلرە منسوب - چىنلى ، عجم و تورك - محررلرک ذكر و بيان ايتدىكلىرى بو اويغور وقايعنامەلىرىنىك آنجاك اوافق تفك بعض پارچەلىرى ، مألأ ، اودە المزدە قالان چىنجە ، فارسى و يا چغتای توركجەسى ترجمەلەردىن بيلە بىلەيكمىز بو صورتلە پك اعلا آكلاشيليور . حتى « مو - هوئىغ - كيانە - لو » اسمندە چىنجە بر تاريخك مؤلفى اولان چىنلى بر محرر - يائو - بووانە - يىغ - كە چىندە حكومت سورن موغول خانداننىك تاريخنى يازمىشدر - ، صوكر ايرانى عمىد الدىن آتا ملك جوىنى - تاريخ مېرانيكشالى ۱۲۵۷ - ۱۲۶۰ سەلەندە تاليف ايلە مىشدر - ، و تماميلە عجم اولان رشيد الدىن - كە ۱۴ نجى عصر ك ايلك قىسمندە جامع التواريخ عنوانى اثرىنى يازمىشدر - ، نهايت ابرو الفازى بهادر خانە - كە خيوە خانى اولوب ۱۶۶۳ دە شجرە تركى اثرىنى تاليف ايتمىشدر - قديم اويغور وقايعنامەلىرىنىك متفرق قىسملرىنى اثرلىرى آراسىنە سرپىشىد يرمىشدر ، و بونلرى كندى لسانلرينە نقل ايدەرك بزم ايجون حفظ ايتمىشدر . بونلردىن [*] شوآشاغيدە كى مدعالرە عائد « ماجارلرک اصلى ، ايلك يوردلرى ، مهاجرلرى » عنوانيلە يازمىش اولدىغم ائردە ايضاحات بولە بىليورسكز « عصرلر رسالەسى ۱۸۹۶ ، ص ۸۸۰ - ۹۰۱ » .

برى يعنى «رشيدالدين» اوچ يردە دىيورگە تامىلە بىلۇپ ستفادە ايتدىكى و بو وقايعنامەلرى بوتون وسعتيلە اثرينە تعليقات صورتيلە درج ايتىش در؛ حالبوگە نە يازىق كە اثرينك يالكىز برنجى جلدى الدە موجود اولوب نە ۲ نجى و ۳ نجى جلدندىن ، نەدە بحث ايتىدىكى تعليقاتندىن هىچ بر معلوماىز يوقدر . فقط بواو يغور وقايعنامەلرىنى ، تعليقاتندە ، فارسى ترجمە . سىلە تبليغ ايتىش اولسە ايدى ، تاريخه ؛ ويا بونلرى اصل او يغور ديلندە - زيرا شەهە سزگە تورگە بىليوردى - نقل ايتىش اولسە ايدى ، لسانىاتە قارشى ، او ايكي جلدك اترك ضياعى يە ابدىاً تلافيسى غير قابل بر شى قاليردى !

شو شىمدى سويلەدېكم مؤلفلر نرزدندە قالان جزئى شيلردە اوچ ويا دورت مختلف او يغور وقايعنامە سندن آلتىش بعض پارچەلردرگە بونلرى «ماجارلرك اصلى ، ايلك يوردلرى ومهاجرتلرى» آدىل ائرمەدە تدقيق وئىتر ايتدم .

بز آنجاك «رشيدالدين» ك چوق دفعە تكرر ايدىن بياناتيلە بىليورزگە ، او يغورلردىن ماعدا تورك قومى عالمە سىنك دىكر قوللرندە ، اوغوزلر ، توركمنلر و سلجوقيلردە ، دها اپى زمان اول ، بر ادبيات انكشاف ايتىش ؛ و خصوصيلە بو اوچ قومك هر برندە يازىلى تاريخلر ، «تاريخ كىتابلىرى» اولوب بونلردە آيرى آيرى مختلف قىسىملردە جىكيزىلرك رسمى اوراق نىزىندە و مختلف تورك شەبەلرلىك او قور يازار رجاى اللرندە موجود بولونمشدر . «رشيدالدين» بو تاريخ كىتابلرندىن بحث ايدركن ، بونلرك ، ذكر اولونان قوملرك تاريخنى كندىلرندە يازىلىش اولديغى كىي احتوا ايتدىكلرىنى سويلەيور ؛ و بو اوغوز ، توركمن ، سلجوق تاريخنى نوطا لرىنى تعليقاتى آراسىنە صيقىشديرمش اولديغى تكرر ايدوب دورويور . نە چارە كە بونلردە ، اصل او يغور وقايعنامەلرى كىي ، تعليقاتى احتوا ايدىن جلد ايلە احتمال كە ابدىاً غائب اولمشدر ! تاك اسكى زمانلرە قادار ارجاع ايدىلە بىلن اوغوز تاريخنى تدقيقا تى ، كذلك تورك و موغوللر آيرىلىشە قادار كى او يغور وقايعنامەلرىنى ، قيصە بر قىسمى يوقايدە ذكر ايدىلىش اولان ائرمەدە بىلدىر مشدم كە ، بواثر ، اصل او يغور و اوغوزلرك زمانى بر صيرا داخلىندە كىندىكە مختلف زمەلرە آيرىلىشلىرىندىن بحث ايتىكەدە در [*] .

اكر توركلرك ساكن اولديغى خطەك شرق حوالىسىندىن غەربە واسكى دورلردىن زمانىز دوغرى كليرسەك «اورتا آسيا» تورك ادبياتىنە عالمە غايت بويوك بر مقياسدە وصولد درجە قىمتدار بر محصول حقندە معلومات قازانىش اولورز كە ، بواثر ، اصلاً چىتايىچە يازىلىش

اولدینی حالده مع التأسف بزه اصل متن یرینه اجنبی یعنی فارسی دیلنده ترجمه سیله قالمشدر. بو مراد ایتدیکم اثر بویوک جهانگیر امیر تیمور ك ترجمه حال و خاطراتی دركه محتویاتی تیمورك دوغوشندن یعنی ۱۳۰۳ دن ۱۳۷۳ سنه سنه قادار بر زمان طوتیور. ایشته بو کتاب «ملفوظات تیموری» نامیله ابوطالب الحسینی طرفندن - کندی سویله دیکی وجهله - تورکجه دن فارسی به ترجمه ایدیش و ترجمه ده اصل چغنا بجه دن برچوق بیتلر، سوزلر بر اقلیمشدر. بو اثر ك تك بر قسمی - شرقده بوتون اثره مقابل - «توزوكلات تیمور» نامیله اسکیدن بری خارجه ده هر کسك النده دولاشیوردی. بوتون اثر ایسه اسکیدن بری خارجه دن انکلیزجه و فرانسزجه ترجمه لر یله و توزوكلات ك «فارسی» متنی ایله برلکده نشر ایدیشدر [۱].

۱۴۰۰ سنه سندن اوللرینه عائد اولق اوزره ده اوج اثر ك عینی زمانده موجودیتلرندن خبردارزكه، بونلرك اصل متلری المزده قالمقله برابر، ایتالیانجه و لاتینجه ترجمه لر ی موجود اولوب بونلركده بو کون آنجاق «مأل» لرینی بیله بیلورز. مراد ایتدیکم اثرلر اوج دانه «منشآت و ثبقة لر ی» دركه بری «توقتامیش خان» یعنی آلتون اردو حکمدارلغك بر زمانکی خاقانی طرفندن سفیرلری واسطه سیله قریمده ساکن جنوز مأمورین هیئته ؛ قیچاق خانلی تیمورکجه سیله واوراده قوللانیلقده اولان اوغور یازیسی ایله کونده ریشدر [۲]. بونلردن برنجیسی ۲۸ تشرین اول ۱۳۸۰ [۳]، ایکنجیسی ۲۲ شباط ۱۳۸۱ [۴]، اوچنجیسی ایسه - اولکیلرك قیمتینی تأکید و تجدید ایده جك بر ماهیته اولوب - ۱۲ آغستوس ۱۳۸۷ تاریخلیدر [۵].

[۱] بوتون «ملفوظات» ی «چارلس ستوارت» ۱۸۳۰ ده لوندرا ده نشر ایتیش اولدینی کبی، «توزوكلات» ی ده فارسی متنی ایله «مهجورده وی و وایت» انکلیزجه (اوقسفورد ۱۷۸۳)، «لانغاز» فرانسزجه (پارس ۱۷۸۷) اوله رق نشر ایله مشدر.

[۲] موثوق منابعدن بیلورزكه قیچاق خانلغده ۱۴۴۶ سنه لرنده هنوز اوغور یازیسی قوللانیلیوردی. «قوون غه ز» نك «قریم تازیخنه عائد فقره لر» اثرنده ۳۱ - ۳۳

[۳] بونلرك مقدمه سنده لاتینجه شو سطرلری اوقویورز: Hoc est exemplum cujusdam instrumenti scripti in lingua ugarasca, Translati de dicta lingua ugarasca in linguam latina.

[۴] سوکنده دیوركه: اصلی له ته را اوغوره سقا یعنی اوغور یازیسی ایله یازیشدر.

[۵] سوکنده اوقویورزكه: لینغوا تار تاریقا = تاتار دیل ندن لاتینجه به ترجمه ایدیشدر.

ایکی اولکیلرک ایتالانجه (جنوز لهجه سنده)، صوکر ا کینک ایسه لاتیججه ترجمه سی جنوز رسمی اوراق مخزننده قالمش اولوب «قوون غه زانک» قریم تاریخنه عائد مواد «آدلی اثرنده نشر ایدیلشد» [۱].

اکی تورک ادبیاتینک شویله عمومی بر صورتده طاسلاغنی چیزه رک اصل منتری غائب اولمش ادبی اثرلرینی صیره لادقدن صوکره، کوزمنزی زمانمزه قادار قالا بیلمش اولان تورک دیلی یادکارلرینه چوزره جک اولورساق، هر شیدن اول عقملمزه شرقی آسیاده، قسماً یکی های یوقاریلری یاننده، قسماً اورخونه و اونغین نهرلری حوالیسینده بولونمش اولان طاشلر وقایلر اوزرینه، رونیک یعنی اویمه حرفات ایله محکوک و میوردک ۷-۸ نجی عصرمنده قالم «اکی تورک کتابلری» کلیر. بو کتابه لرک موجودیتنی - نیم بیلدیکمه کوره - اولامورینی فارسی تاریخینده ذکر ایتمش ایسه ده، اوله کورونویورکه، اونک بو یاناتنی هیچ کیمسه نظره آلامش ویا بونکله ازغراشامش؛ بو صورتله بونلرک یکیدن کشفی ایچون ده ۶۰۰ سنه کچمش ایلده سی لازم کلشدر. جونی ۱۲۵۲ ده عموجه سیله برلکده قاراقورومده بویوک «مینگرفان» کیتمش اولوب بوسیاحتی «تاریخ جهانکشا» آدلی اثرینک ایکی یرنده (۱۶ و ۷۵ نجی صحیفه لرده) ذکر ایدهرک، اورخون نهری یاننده، «اوردو بالیق» شهرینک خرابه لری آره سنده، کندلی کوزلریله، اوزرنده خصوصی حرفات ایله کتابه لر یازیلش طاشلر کوردیکنی سویله یور. ایشته اویکانه اسیکی تورک کتابه سنک یعنی «کول تکین» عائد مزارطاشی نک متندن ده آکلا یورزکه، بوشهر، اوغوزلرک ۷۳۱ میلاد ییلنده اشغال ایتمش اولدقلری ائنده «کول تکین» ک محاربه ده دوشمش اولدیغی «اردو بالیق» شهریدر.

متعدد کتابه لر آراسنده هر نقطه نظر دن اکی قیمتداری، شیمدی ذکر ایده جکمز اوچ کتابه اولوب، برنجیسی ۶۹۲ سنه سنده وفات ایتمش اولان قدرتلی «ایلترس خان»، چینلیرک تعیرنجه، «قو-تولو» خانک اونغین نهری یاننده کی مزارطاشی اوزرنده در. بوشیمدی یه قادار بیلدیکمز اکی تورک دیلی یادکاری اولوب ۷ نجی عصر صوکلرندن یعنی ۶۹۲ ویا ۶۹۳ سنه سندن قالمه در. ایکنجیسی «کوکسون-اورخون» و «چایدام» کولی آراسنده، «قازا بالاغسون» ک شمال شرقی طرفلرینده، «ایاترس» خانک کوچوک اوغلی «کول تکین» نامنه دیکدیرمش

اولدینی آبدە درکە ۷۳۳ سنە سندن قالمە در . او چنجیسی دە «ایلتەرس خان» ک بویوک اوغلی «بیلکە خان» ویا چینگیلرک تعبیر نجه «پی-کیا قاغان»، دیگر تعبیرله «مە-کی-لیەن» نامنە ۷۷۰ دە رکز ایدیلش اولان دیگر بر آبدە اوزرنده اوقونمقده اولان کتابة در . معلوم اولدینی اوزره بو کتابة لردن هانکی اویمه اشارتک هانکی سسه دلالت ایتدیکنی کشف وتبین ایتک مزیت و شرفی دانیمارقلی و یلرلهم نومسرمه عائددر . اوندن صوکره و یلرلهم رادولوف کتابة لرک متننی قرائت و تفسیر ایتکله بویوک بر لیاقت قازانمشدر . هر نه قادار بو اسکی تورک کتابة لردن هر برینی - بالخاصه یکی جای نهری اوزرنده بولونانلرینی - قطعی و صریح بر امنیت ایله اوقویوب حل ایتک ممکن اولاماش ایسه ده ، بویالکز طاشلرک سرتلکی و چوق یرده پوروزلولکندن ، اویمه جیلرک اللرنده کی مهارتسزلکدن دولایي اولمایوب ، عینی زمانده بعض حرفلرک ایکی ، اوچ ، حتی درت صوتی معناسی ، بعضی صائتە لرکده چوق کره هیچ بر شیئە دلالت ایتە مکده اولە سندن ایلری کلیور . بونکله برابر شوراسی کمال قطعیتله ادعا اولونه بیلیرکە ، بو کتابة لردە کی تورک لسانی ، بوتون تورک لهجه لری آراسنده ، «قوداتقوبیلک» واسطە سله بیلدیکنز اویغور دینله الک یاقین بر تورکجه در . بوتصادف یاخود پک یاقین قرابت ، حیرتە شایان دە کیل ، بالعکس پک قولایجه آکلاشیله بیلە جک بر شی در ؛ زیرا - پک اعلا بیلدیکنز وجهله - اویغورلردە الک اسکی آتا . یوردلری اولان «تیه-شان» حوالیسندن کوچ ایتشلردر . بوندن ماعدا بولسان حقنە عمومی بر حکم و یریلە جک اولورسە ، قطعی بر صورتده دینلە بیلیرکە ، محدود بر قاچ کله و «ایغما-ایغمە» ایله نهایت بولان بعض صیغه لرمستنا اولمق اوزره ، نه کلمات موجود نجه نه ده بنیویات اعتباریلە دیگر بر چوق تورک دیللری ویا لسانی یادکارلرنده موجود اولمایان هیچ بر خصوصیتە راست کلینمور .

بو اسکی تورک کتابة لرینک ماجار لسانیاتی نقطه نظرندن ده فوق العاده معنا واهمیتلری واردر : زیرا بونلر اوزرنده بر چوق کله لرمنک مقابللرینی بولویور و بونلرک حیات و تاریخلرینی ۷ نجی عصره قادار ، یعنی کندی لسانی یادکارلرمنده اولدینی کبی ، بر چوق عصرلر قادار اوزون بر زمانه ارجاع ایدە بیلورز . مثال اولمق اوزره بو کتابة لردە راست کلدیکنز کلمات خزینە سندن یالکز بعضیلرینی ذکر ایله اکتفا ایدە لم : آبا = آبا (بویوک بابا) . ئەچو = اوش (ایسه ، ایسه موق = اولوم دەعاسنده) . ئەچو آبا = اوش آبا ، ئەچو آپام = اوش آپام (اسکی جدم) . باریم = ثروت ، و مال و ملک (مارجارجه ده باروم = حیوانات ، مال و ملک) . باتور = قهرمان ، جسور ، بهادر . بیتیغ = یازی (ماجارجە به تو =

حرف؛ ئۇچىنك ايكي معناسى واردر: «آغابك» بويوك بابانك كوچوك قارداشى (ماجارجه اوچ، ئەچەم). ئەردەم = آداملق، ممتازيت، كال (ماجارجه ئەردەم = لياقت، خدمت). ئەريغ = قوت (ماجارجه ئەروەش = قوتلى، ارلك). ئەش = روح، فكر، ادراك (ماجارجه ئەيس = عقل، اوص، ايس). يارات = خلق، وجوده كىتىمك، تورو، دوزمك غيارت صوكرالرى بارت). يورى = كىتمك (ماجارجه يار = كىتمك، يورومك). قابا = المى؛ ماجارجه غيا، قالمىق (ماجارجه قاپى = قالمىق). كوك = ماوى (ماجارجه = كەيك). اود = زمان (ماجارجه ايدو اسكىدن اودو). شاپ = سوز، كلمه (ماجارجه سودركه قيرغيزجەده شو، شاولادر). تورو = قانون، عرف و عادت (ماجارجه توروەنى = توره، توزوك، نظام، قانون). اوق = آكلامق، عقل ايرمك و بوندن اوغىش = آكلایشلى، عقللى، حكيم (بىلگه) اسكى ماجارجه: اوق، اوقىق، اوقول، اوقوش، عقل، عاقل، عاقلانە. . . صوكر اكتبەلردن برى «تەكەش» اسمندە برآدام ذكر ايدر؛ حالبوكە بز «تەكەش» آدينك يالكىز اسكى اوراقده ذكر اولوندىغى وبو كون بىلە بواسمىدە برطاقم ماجارعا ئە اسملىرى بولوندىغى بىليورز. يەنە بو كتابەلردە مثلاً **آقورە** شخص اسمندە ويا بر مأموريت ياخود مرتبە يە دلالت ايدن **تورورە** اسمندە راست كلىورزكە بوكلە شەهەسز هونلر طرفندن قوللانيلان **آقورە** شخص اسمى ايلە آوارلر نىزدندە بررتبە اولان **تورورە** كلمەنىك عىنى در. نہایت كول تكىن آبدەسى اوزرندە كتابەنك دھا برىرینە نظر دقتى جلب ايتمك اىستەرمكە بورادە چىن فغفورى برزمان تورك قومنى محو ايدوب ير يوزندن قالديرە جىغنى سويلەدىكى وقت يوقارىدەكى «تورك تنغرىسى تورك ايدوق يەرى سوبى آنچاتە مىش: تورك بودون يوق بولماسون بودون بولچون تەيىن = تورك يوردىنى قورويىجى روح اويلەدىكى: تورك قومى يوق اولماسىن، بودون قالسىن دىرم». بو سطرلرى اوقوركن ايجمزدە ماجارلرك «ماجارنا كرىسى = ماجاردق ايشتەنە» سنى آكمايە جق كىم وار؟.. اوتا كرىكە بويتپرست اجدادك خصوصى مىللى اللى اولدىنى كى، اسكى ماجار قومنىك دىكرا جىبى قوملرلە كىرىشمش اولدىنى جىنكلردەدە، كندى تلىق و اعتقادلىرىنە كورە، اولرك طرفنى طوتويور و كندىلىرىنى حمايە ايدىيوردى.

كذلك شرقى آسپادەدە، «سايان» داغلىرىنك شىمالنە دوغرو، يكى چاى نهرىنك صول ساحلى اوزرندە «آبا قانسق» آداسىلە قارشى قارشى يە اوزانان قايا اوستندە واقع اوچ طاش اوزىنە اويغور حرروفاتىلە و سیاہ بويالە يازىلىش كتابەلر كورولمىكدەدر. يازى يوقارىدن

آشاغییه دوغرو بررلرینه طاقیلی بر صورتده کیدیور، و سطرلر بر برینی صولدن صاغه دوغرو تعقیب ایدیور. بونلرک فوطوغرافی ایله آلیشمش نمونه لرینی زورر سیاسکی ۱۸۵۷ده «روس جغرافیا جمیعت ایمپراطوریسی یازیلری» مجموعه سنک ۱۲نجی جلدنده (۸نجی تابلو) اوزرنده نشر ایله مشدر. . بونلرک کشف و حل بر چوق دفعه تجربه ایدیلدی ایسه ده شیمدییه قادار کیمسه بوکاموفق اولامادی. زیرا طاشلرک بعض یرلری قیریلش ویا آشینمش اولدینی کی، بعض یرلرنده ده سیاه بویا سیلینوب کیتمش، بر چوق یرلرنده ایسه اصل یازی پک زیاده قصورلو اولوب مهارتسز برال ایله یازیلش اولدینی بللی و ایشته بوسیلردن دولایی حرفلرک اکبویوک بر قسمی کافی درجه صراحتله سچیله میه جک درجه ده بلیرسزدر. بو کتابه لرک تاریخلرینه عائد شیمدییه قادار ایکی مطالعه معروفدر. بونک اوینورجه اولدینی اک اول بیلن «به ره زین» ه کوره - یاقین بر احتمال اوله رق - جنکیزخان زمانه یعنی ۱۳نجی عصر اوللرینه، یاخود ده اوزاق بر احتمال اولمق اوزره، اوندن اولکی زمانلره عائد اوله بیله جکدر.

وامبه رینک مطالعه سنه کوره - که بوکتابه نک بر قسمی «تورک صوبی» آدلی اثرینه تماماً درج ایله مشدر (۴۷ - ۵۴ نجی صحیفه) - بومنن قوداتقو بیلیکک یازیلش اولدینی اوینور دیلنده در، یعنی اولسه اولسه ۹نجی ویا اوننجی عصردن قالمش بر اثر قادار اسکیدر. بنم فکرجه بو اثرک بو قدر اسکی اولمه سی ممکن دکدر. زیرا شبهه سن ۸۰۰ میلادی ییلنده یاپلش اولان «قو - تو - لو» خانک آبده سی اوزرنده - که اورخون یوقاریلرینک غرب ساحلری اوزرنده قارابالغاسون خرابه لری آره سنده در - تمامیه یوقاریدن آشاغییه وصولدن صاغه دوغرو کیدن اوینور حروفاتیله یازیلش یازیلر اوقونویور. مع مافیه یکی چایک صول ساحلنده کی کتابه لرک حقیقی تاریخلری حقنده شیمدیله ک قطعی و صحیح هیچ برشی سوبله یه - مه یز. زیرا محتویاتی حقنده برشی بیلمه دیکمز کی لسانده کی خصوصیتلرده ویا مندرجانه کی بعض تصادفلرده ده زمانی تعین ایده بیله جک قرینه لر بولامایورز.

بوندن صوکر شرقی تورکستانه و ۱۱نجی عصره دوغرو نظرمنی چویره جک اولورسه ق، بوراده وشوزمانده، تورک ادبیاته عائد اولمق اوزره زمانمه قادار قالمش برنجی بر اثره راست کلیورز که، بوده، پک معروف وهر نقطه نظرندن پک اهمیتی اولان قوداتقو بیلیک اولوب زورر هاهمه طرفندن استانبولدن کتیریلرک اوندن صوکر

ویانه ایمپراطور و قران، کتبخانه سنک مالی اولمشدر. او یغور تورکجه سنده و او یغور حروفاتیله یازیلش اولوب فولیو جسامتده ۹۳ یاپراق احتوا ایدن بوال یازیسی نسخه هراتده ۸۴۳ هجری ییلنده یعنی تقریباً ۱۴۳۹ میلادی سنده وجوده کتیریلشدر. فقط بیلورزکه بواصل نسخه دکلدز؛ زیرا مؤلف اثرینی عرب حروفاتیله یازمش اولوب بویله عرب حروفاتیله یازیلش بر نسخه سی ده قاهرده بولونمشدر. آکلاشیلان بویانه سرانی کتبخانه سنده کی نسخه یی هراتلی بریسی او یغور حروفاتنه نقل ایتمشدر؛ زیرا جنکیزیلر وایلک تیموریلر دورنده آسیانک اوقسملرنده رسمی یازی او یغور حرفلریله یازیلوردی. «قوداتقوبیلیک» دن ماعدا «بختیار نامه» [۱]، «معراجنامه»، و «تذکره اولیا» نک [۲] نسخه لری عینی زماندن قالمش اولوق اعتباریله، بونلرک بوتون او یغور حروفاتیله یازیلش اولمه سی صورتنده کی بویوک حادثه بویله جه کندی کندینه توضح ایدر. هم بواثرک هر ایکسی ده هراتده یازیلشدر. حتی ۱۵ نجی عصر اورتاسنده وایکنجی نصفنده یاشامش اولان میر میردک «خرزیه» عنوانلی اثری نک ده - مؤلف عرب یازیسی بیلدیکی حالده - ینه او یغور حروفاتیله یازیلش بر نسخه سی معروفدر [۳].

«قوداتقوبیلیک» ک مؤلفی یوسف اسمنده بر ذات درکه یارییه قادر یازمش اولدیغی

[۱] یکانه نسخه سی اوقسفوردده «بودلیان» کتبخانه سی نک مالیدر. مندرجاتی فارسیدن ترجمه در. صوکنده شوعباره موجوددر: «تاریخ سکزیوز اوتوز سکرده» (۱۴۳۵) تاوشقان ییل، ذی الحجه آیتک اوائلنده. منصور بخشی بیتیدی. بعض قسملری «داویدس» انگلیزجه «تورک دیلی صرف» نده (لوندرا ۱۸۳۲) ص ۱۷۱-۱۸۷؛ «وامبه ری» ایسه آلمانجه «او یغور لسانی آبدلری وقوداتقوبیلیک» اثرنده (اینسبروک ۱۸۷۰) ص ۱۷۴-۱۷۷ درج ایتمشدر. اصل فارسی متی ده انگلیزجه ترجمه سیله «سیر و. آوسله ی» ۱۸۰۱ ده نشر ایتمشدر.

[۲] بوایکی اثرک یکانه نسخه لری پاریسده «ببلیوتهک ناسیونال، نو ورو ۱۹۰۰، علاوه نک تورکجه قسمی، فولیو شکلنده ۲۶۴ صحیفه». صوکنده شوسطرلر اوقونویور: «توکه تیلدی تاریخ سکزیوز قیرقد ۱۴۳۶» آت ییل، جاذی الاخر آیتک اونیدا هریده. مالک بخشی بیتیدم. هرایکسی ده «پاوه دو قورته ی» عرب حروفاتنه نقل و پاریسده - برنی ۱۸۸۲، دیکر نی ۱۸۸۹ ده - نشر ایله مشدر. شوراسنی ده ذکره شایان بولورم که، عرب حروفاتیله بر معراجنامه ده وازدر، که «وامبه ری» آلمانجه «چفتای تدقیقلری» نامنده کی اثرده «۷۱-۷۳» بونک بر قسمی نشر ایله مشدر. لکن بونک کرک تألیفی کرک مؤلفی پاریس نسخه سنک کندن بوسبوتون باشقه در.

[۳] «پاوه دو قورته ی: «معراجنامه، پاریس ۱۸۸۲؛ ۲۵-۳۰». بونلرده عرب حروفاتیله چیقاریلش

دها ۹ پارچه واردر.

اثریله ده شرقی بر یردن «**کاشغر**» هجرت ایتیش و بوتون اثرینی اوراده ۴۶۲ هجری یعنی ۱۰۶۹ میلادیده بیتیرمش، حامیسی اولان **بوغراخان** نامنده کی بکه اتخاف ایله مشدر .
[اثر اساس اعتباریله بویوک مقیاسده تعلیمی بر منظومه اولوب امرایه نصحتلر و یرن و حکمدارلرک اجرات و حرکاتی اداره ایده جک عمدلر وضع ایدن هر هانکی بر چینه اثرک تورک احوال و خصوصیاتنه، تورک باقیش و کوروشنه اویدوزلش بر ترجمه سیدر.]
 مندرجاتی (بریئر دیکری نظم) ایکی دیباجه ایله و بر فهرست ایله باشلا یوب بوندن ماعدا ۸۳ باب به بولونمشدر . نثراً یازیلش اولان مقدمه ایله فهرستدن ماعدا قالان قسم، چیفته قافیه لی ۱۱ هجا صایسی اوزرینه دیزیلش مصراعلردن مرکبدر .

بو صوک درجه قیمتدار لسانی یادکاری اڭ اول زوهر بیلدیرمش و اینچندن بعض نمونه لرینی «ژورنال آزیاتیک» ک ۱۸۲۳ نجی ییلی اثناسنده نشر ایله مشدر . اوندن صوکرا «وامبه ری» اڭ مهم قسمی ۱۸۷۱ ده [۱] ، اڭ صوک زمانلرده ایسه «ویلهلم رادلوف» سن پترسبورغده (۱-۲ قسم ، ۱۸۹۱ - ۱۹۰۰) نشر ایله مشدر . بو لسانی یادکارده بزم حسابمزه محفوظ قاله بیلمش اولان اویغور تورکجه سنه کلنجه ، شوراسنی تذکار ایتهدن کچمه جکزکه بو متنک دوغرو و صحیح بر معناسی قطعیت و صراحتله چقاریلق ممکن دکلدرد . زیرا بر چوق یرلرده حرفلرک شکلی شبهلی و بلیرسز بر حالده اولدیغی کبی ، بر چوق صوتلرک افاده سی ایچوند ده جوق یرده عینی حروف قوللانیلدور . ایشته بوندن دولاییدرکه بو کون بز «**قوداتقو بیلک**» ک دورت تورلو اوقوندیغی کوروپورز؛ بونلر «وامبه ری» ، «**رادلوف**» ، «**تومسن**» [۲] و «**مارتین هارتمان**» [۳] ه کوره درکه ، بو ذاتلرک هر بری اویغور حروفاتیه یازیلش کله لری باشقه تورلو اوقویوب ینه باشقه تورلو یازمقدمه درلر . «وامبه ری» ایله «**تومسن**» ک اوقویوشلری عینی دکلسده بر برلینه پک یاقیندر . رادلوف ککی بونلردن پک اساسلی بر صورتده آیریلقده اولوب «**مارتین هارتمان**» ایسه تمامیه دکلسده اولدجه رادلوفله برله شیر .. حالبوکه «**تومسن**» ، «**رادلوف**» ک قرائت و نقل صورتی شدتله تنقید ایده رک بونک نه قادار اساسسز اولدیغی پک اشکار بر طرزده اثبات ایله مشدر .

[۱] اویغور لسانی آبدهلری وقوداتقو بیلک، اینسبروک ۱۸۷۰

[۲] کله قی سه مله ۱۹۰۱؛ ص ۲۴۱ - ۲۵۹

[۳] کله قی سه مله ۱۹۰۲؛ ص ۱۴۱ - ۱۵۳

«قوداتقو بیلک» دن ماعدا دهاباشقه بعض لسانی یادکارلر حقنده ده معلوما مز و اردرکه، بونلرده شرقی تورکستاندن نشأت ایتمش اولوب، ینه او یله او یغور دیلنده و او یغور حروفاتی ایله یازیلشدر؛ لکن بونلری پکده برنجی دوردن صایما یورلر. عرض ایتک ایسته دیکم، او یغور خانلرینک میغ خاندانه منسوب چین فغفورلرینه کوندرمش اولدقلری مکتوبلر اولوب پکین دن پاریسه کتیریلرک قرال کتبخانه سنده چینه ترجمه لریله برابر ۱۵ پارچه اولق اوزره محفوظ بولونیور. معلومدرکه میغ خاندانی ۱۳۶۸ دن ۱۶۴۵ سنه سده قادار حکومت سورمشلردر.

بناء علیه ممکن دکلدرکه هپسی دکلسه ده بعضیلری ۱۴ نجی عصرده - ۱۳۶۸ ایله ۱۴۰۰ سنلری آراسنده - یازیلش اولسون؟ «قلا پروت» [۱] ک نشر ایتدیکی، بعده «به ره زین» [۲] کده خپر دار ایندیکی ۳ مکتوبک مثلرندن نه زمانه عائد اولدقلری آکلا - شیلما یور. دیگر ایکسینه کلتجه، بونلر شیمدی یه قادار هنوز میدانه چیقما دی. بونلر ایدیلن مکتوبلردن اوچی ده او یغور خاننک چین ایمپراطورینه بریلچی واسطه سیله ویرکی ویردیکنی مشعردر؛ ایکی اولکی مکتوبه نظراً خامول (قومول و یا هامی) خانی؛ اوچنجی یه کوره ایسه خوچو یعنی قوچا خان که ساغارا آدلی ایدی. بناء علیه بوبابده آنجا ق شوقدر سویله نه بیلرکه بواوچ مکتوبک لسانی قوداتقو بیلک ده کینک عینی در.

شیمدیکی موغولستان و شرقی تورکستان دن اوچنجی بر ساحه به کچرک اورتا آسیانک بویوک بروستی حائر و ۱۲، ۱۳، ۱۴ نجی عصرلردن قالله لسانی یادکارلری کوزدن کچیره لم.

۴ بونلر آراسنده زمان اعتباریله برنجیسی تاریخی بر اثردرکه ابومسلم ک حیات و جنک لری نی ماصال و رومان شکل ورنکنده تصویر و تعریف ایدر. «ابومسلم»، امویلرک سقوطی اوزرینه ۷۴۹ ده عباسیلری خلافت تختنه کچرن و صوکر بونلرک اداره سنده خراسان ولایتنده والیک ایدن بر آدامدر. ۷۶۷ سنه سی یاقینلرنده وفات ایله مشدر [۳]. معینده کی جنکا ورلرک قسم اعظمی اورتا آسیا تورکلرندن طویلانمش اولدینی جهتله، طبعیدرکه، بو صورتله اوزون زمانلر تورکلر کوزنده و خاطر اتنده برقه رمان کی قالمش و مناقبی تورک

[۱] او یغورلرک لسان و یازیلری حقنده (آلمانجه) پارس ۱۸۲۲؛ ص ۲۸ - ۳۰

[۲] به ره زین: تورک منتخباتی، قازان ۱۸۵۷؛ جلد ۱، ص ۸ - ۱۰

[۳] دها مفصلی ایچون «وامبری» نک «بخارا تاریخی»، بوداپشته ۱۸۸۴؛ جلد ۱، ص ۴۵ - ۵۱

دېنلده محفوظ بولومشدر . اثر ، مسلمان تقويمىچە ، ۵۵۰ ويا ميلادى حسابىلە ۱۱۵۵ سنەسندە يازىلىش اولوب ، اساساً «وامبەرى» نىڭ برزمان خىوۋەدە كورمىش وايىكى اثرىندە مختصرأ بىلدېرىمىش اولدىغى ال يازىسىدە عىنى تارىخىي حاويدىر [۱] . بوندن ماعددا شوكتاب حقتىدە شونى دە بىليورزكە ، خىوۋە تورك لەجەسى اوزرە يازىلىش اولوب خىوۋە خانلغندە الكچوق واك زىادە شوق ايله اوقونان اثرلر آراسىندە صايىلمقىدەدر .

اورتا آسيا لىسانى يادكارلردن ايكنىچىسى اولان يوسف دۇلخا آدىلى منظوم اثرخىصو-
صندە دها بختلى يز . زىرا يالكز ايكي نىسخەسى اورويادە برى درەسددە (قود . تورك ۴۱۹ . قوآرتو شىكلندە . ۷۶ يپراق) ، دىكرى برلين دە (نومرو ۱۳۸) [۲] موجود اولوب ، برقىمىدە برآلمان مجموعه سنده نشر ايدىلشدر [۳] . «يعقوب» ك اوغلى «يوسف» ايله زوجه سنى «پوتيفار» ك حكاىە سنى [۴] مثنوى طرزىندە (چفتە قافىەلى) مصراعلرلە نظم ايدىن مؤلف ، دىباچە سنده كندىنى عىلى تسمىە ايدىيور وبوكتابى ۶۳۰ هجرى ويا ۱۲۳۳ ميلادىدە يازمىش اولدىغى سويلە يور [۵] .

بواثر ك توركجە سنە كلنجە ، شوخصوصيت نظره چارپيور كە ، برطرفدن عمومىتى اعتبارىلە ۱۴ نجى عصر ابىدالردن برى بىلدېكەز — «ربغوزى» ويا لىخا «احمدىسوى» نىڭ اثرلرندە كى — چىقتاى توركجە سى ايله برلەشدىكى حالە ، بر طرفدن دە جنوب — غرب توركجە لرى يعنى سلجوق ، عثمانى و آذربايجان توركجە لرىلە مشترك برطاقم خطوط عرض ايتىكدەدر . مثلاً : چىتايچە قارشى شو چىز كىلر وار : چىتايچە نك ، «ب ، ت ، م» سىلرى يرينە ۱ — كە

[۱] چىتاي دېلى تەقىلرى ، ص ۳۰ و ۳۷ . و نىخارا تارىخى

[۲] ھرايكي نىسخەدە قالماش اولان منظوم نك ھرايكي سى نك دە تاليف ومؤلفى بردر ؛ شوقدر وار كە صرفى اشكال وافادە لردە بعض تىمولات وقوعە كىشدركە بونك دە سببى ھرايكي سىنك آيرى آيرى نىسخە لردن استىساخ ايدىلىش اولىيدىر . غوتادە عىنى عنوان وبوضوعدە بر اثر موجود ايسەدە كرك تاليفى و كرك مؤلفى (كە محمود قرىلى در) بوسبوتون باشقەدر .

[۳] اسكى توركجە برشعر م . م . ت . هوتسما ؛ آلمان شرقى جىعيتى مجموعه سى ، يىل ۱۸۸۹ ، جلد ۴۳ ، ص ۶۹ — ۹۸

[۴] فلايشر بونى شو صورتلە توصيف ايدىيور « اوراتسيو ژودىس ئەست ئەت اينغە نيتام پونەزەئوس تورتيقە سايت . وەرسوس آئوت ئوالو ، آئوت ليەر يىمومە ترد دەقوررەرو ديدەنتور » (آلمان شرقى جىعيتى مجموعه سى ۱۸۱۹ ص ۷۰)

[۵] منظومە نك صوكتندە شونى اوقويورز : « رجب آى اوتوزندان تارىخك آلتى يوزاوتوزندان بوضيف بوكتابى دوزدى » .

باشنده «و» ۲- کله باشنده «د» ۳- کله باشنده «ب» سسلری: وارمور، وهرملک، وار؛ واسه، داغ، دورمور، دورت، درلو، پیز، بنوم؛ بانفا. . . ۴- اسم فاعل لاحقه سی غانه، لاله ده کیل؛ یانه، بره مثلاً اوقویان، ده کله یین (آکلایان) ۵- مفعول الیه اداتی غه، که ده کیل آ، مثلاً: آتامیزا، ایته کیمه. . . (قوجاغمه) ۶- مفعول به اداتی بعضاً لی، بعضاً لی مثلاً: قوئی، کتابئی. ۷- «کون وکینونت» معناسنه اولان کله بولمور دکل اولمور در. صوکر «زمان حال» ک مفرد متکلم صیغه سی کوچوک آسیا لسانی یادکارلرنده - مثلاً ۱۳۴۰ تاریخنده کی «تذکره الاولیاء، بارنامه، الفرج بعد الشدة، أبوشقه لغتی [*]» کی اثرلرده - اولدینی کی م ده کیل. . . در. مع مافیه بعض آناطولی لهجه لرنده ایجه ویاقالین «ئین، ئون» واردر. مثلاً: آنغلایورون، آلورون، قیلورون، ئه یله بورون، قیلما یارون، بنوک، قولوک. . . بوندن ماعدا شوخصویتی ده ذکره شایان کورورم که بوراده کله اورتاسنده دیکر تورک دیل لرنده کی «و» یرینه «ف» بولویورز: «ف» ده قطعاً بر نقطه ایله ده کیل، دائماً اوچ نقطه لی یازیلیور، که بو قافقاس حوالیسندە ساکن تورکرده ده عادت اولمشدر؛ مثلاً سفوچی = سافوچی (ساووجی، سازچی). . . یفوز = یافوز (قنا = یاووز، یاووز). . . سفونمک = سه فونمک (سه وینمک). . . بالعکس بو غربی اوصاف و خطوطنه مقابل «یوسف و ذلیخا» تورکجه سنده او یله بر طاقم لسانی خصوصیتلر بولویورز که بونلر چتایجه ده قطعاً کوروله من. بلکه اک شرقی تورکجه ده یعنی یوقاریده بحثی کچن اسکی تورک کتابه لری و «قوداتقو بیلیک» ده بولونور. مثلاً وایمی لاحقه سیله تشکیل ایدیلن اسم فاعللر (ویا اسم مقامنده قوللانیلیر صفت مشبهلر) که فعل ضمیرلری ده آلیرلر: قیلداچی ئون (یاپارم)، اولداچی ئون (اولورم)، اولداچی سن (آلیرسک، آله جقسک). . . بوادات کول تکیین آبدە سنده نایمی، نه می شکلنده در؛ مثلاً: بولتاچی ارتی (اولوردی)، قالتاچی ارتی (قالیرایدی)، اولته چی ارتی (اولوردی، اوله جکدی). . . نته کیم «قوداتقو بیلیک» ده ده بویه در، یعنی صفت مشبهه کی قوللانیلیر: تونتاجی (قابض)، قیلتاچی (فاعل)، بیلته چی (عالم) [**].

[*] ۱۶ نجی عصر دن اولان آبوشقه لغتی نک عثمانلیجه معناریله یازلش متننده شو شکلری بولویورز: دیزهرین، دولاشیرین، بیلورین، دورورین، اولمازین، ده کیلین. . .

[**] حتی بو وایمی قوللر (قومانلر) دبلنده ده صفت مشبهه ویا اسم فاعل کی قوللانیلوردی. مثلاً: توئوردایمی (ابوین) قوتقاردایمی (خلاصکار). «قوده قس قومانیقوس، ۱۰۴»

اورتا آسیا لسانی یادکارلرینک اوچنجیسی و بواورتا آسیا دیلنک چغتایم نامی آلدینی

اودوردن قاله ایلک اثر ریغوزی نك « قصص الانبیا » عنوانلی کتابیدرکه هجرتك ۷۱۰ یعنی میلادك ۱۳۱۰ سنه سنددر .

معلومدرکه ایران و آناتولیده ، و بناء علیه بوتون عثمانلی اولکهسنده ساکن تورکلر عمومیتله اورتا آسیا طرفلرندن کوچ ایتشلردر . بو مهاجرتك ابتداسنی نقطهسی نقطهسنه تعیین ایدمه مرسته ده ایلک واک بویوک اقوام جریانی سلجوقیلرک ادارهسی آلتنده جنوب غربی و غرب طرفلرینه دوغرو اوله رق ۹ نجی عصر اورتا لرنده باشلامش و متوالیا ایران و آناتولی یی استیلا ایله مشدر . ایکنجی ودهابویوک برکته حالنده اولان عظیم مهاجرتی ده « جنکیزخان » ك ظهوری یعنی موغوللرک ۱۳ نجی عصرک ایلک نصفنده کی باصقین لری میدانه کتیرمشدركه ، بو بویوک جهان تاریخی وقعهسی عینی زمانده اورتا آسیا سکنه سنك شیمدی یه قادارکی نفوس قلته باعث اولمشدر . ایشته اوزمان وبونك نتیجه سنده درکه قالی عشرتی غربه ککش و بونك بر اوافق قولی « عثمانلی » عنوانی آلمشدر . صوکره آقشار عشرتی ده وارکه بونلرده آناتولی نك بر چوق یرلرنده داغینق بر حالده ساکن بولونویورلر [۱]؛ نهایت دیگر بر تورک قولی، آناتولی نك جنوب قسمنده ، ارمناك و سلفکه حوالیسنده یرله شمش اولوب قره مان حکومتی بونلر آره سندن توره یوب قوت بولمشدر ؛ عینی زمانده موغوللر ، مظفرانه بر یورویشله ایلهری یه دوغری کیدیشلرنده اهالی و نفوسی آزالمش اولان اورتا آسیا یه کندی لرله برابر شرق ایللرندن بر چوق تورک عنصرلرینی برابر کتیرمشلر و بو صورته بونلر بوراده تملیجه یرله شهرک بو عظیم ساحه لره تمامیه یکی برزنک ویرمشلردر . ایشته آسیانك بوقسمی « جنکیزخان » ك اوغللرندن چغتای آدلی برینسك حصه سنه دوشمش اوله سندن دولای اورداده بر چغتای دولتی حکم سورمکه باشلامش ؛ و اوزماندن بری اورداده سویله نن تورکجه یه « چغتای تورکجه سی ، چغتایچه » دینیلمشدر . ایشته اوزماندن بری بوتون اورتا آسیاده سویله نمکده اولان بو چغتای تورکجه سنی اك بارز خطوطی اعتباریله ، ایران و عثمانلی اولکهسنده کی تورک لهجه لرله مقایسه ایدمه جک اولورسه ق ، کرک صوتیات ، کرک بنیویات جهندن فارق وصفلر کورورز . مثلا ۱ — چغتایچه ده باشده کی ب ، ت ، م حرفلرینه قارشى جنوب و جنوب غربی تورکجه لرنده [۱] یعنی آتئی طوروس ، قیصریه و مرعش آراسنده ؛ اوندن صوکره انقره ولایتده و همدان جوارلرنده .

و، د، ب سسلرینی بولویوروز ۲۰ — چغتایجه ده کله اورتا و صوکنده «نخ» سسی
 تمامیه اوقوندینی حالده ایران و عثمانلی تورکجه لرنده بونک یرینه «ك» و «ن» حرفلری وارددر.
 ۳ — بوغاز و دیش حرفلرندن چغتایجه ده عمومیت اعتباریه سرت لری، یعنی و و ت
 حرفلری بولونور، حالبوکه دیگرنده بومقامده بوموشاه حرفلردن غ و د وارددر. ۴ —
 چغتایجه ده عمومیتله قاپالی صائتلر حکم سوردیکی حالده ایران و عثمانلی تورکجه لرنده ده
 آچیق صائتلره راست کلیرز (مثلاً ء، یرینه ء؛ او، او یرینه ئی وار). ۵ — لاحقہ
 و اداتلر چغتایجه ده کوکله ده تام شکلریله بیتیشیر ۶ — حالبوکه عثمانلیجه کله لرنده
 عمومیت اعتباریه «سسلرک آشینمه سی» یفیتی موجود اولدیغندن چغتایجه ده قوللانیلان
 اصلی، ودها تام شکللر یرینه دهاقصه و مخدوف شکلر بولونور. خلاصه، بوتون بومقایسه دن
 آله جغمز عمومی انطباع شو اوله جقدر: اورتا آسیاده سوله نیلن چغتای تورکجه سنک
 لونیتی (صائتلر نوعیتی) دهاقاپالی؛ سرت وقابا سسلر ده ازیاده حاکم، وکله لرینک صوتی بنیه لری
 نوعیتی ده اتام اصلی اولدینی حالده، غربی و جنوب غربی لهجه لرنده ایش بونک عکسیدر.
 عثمانلی تورکجه سنندن کیفیتجه اولان بو آیریلق شیمه سی یوسف وزلیخانک لسانی
 ربغوزی نک اثری قادار قطعیتله کوستره میور؛ زیرا شبه سزدرکه بواثر موغول استیلاسی
 ویکي تورک عنصرلرینک یرله شمه لرندن اول اورتا آسیاده سوله نمش اولان تورک دیلنی
 اراؤه ایدیور. ایشته بوندن دولاییدرکه یوقاریده، «ربغوزی» نک «قصص الانبیاسی» ایچون،
 چغتای دیلنک بوکونه قادار بیاینن اک اسکی یادکاری در، دیمشدم. بواثری میخائیل ایلمینسکی
 ۱۸۵۹ ده «قازان» ده نشر ایله مشدر. آکلاشیلیورکه شرقده بونک برچوق نسخه لری
 قالمشدر؛ زیرا «شیخ سلیمان» ده بونی بیلیمش و چغتای — عثمانلی لغتده بعض کله لرک یانه بر
 چوق نمونه لر، مثالر کتیره رک قوللانمشدر (۱۲۰، ۱۳۰، ۱۷۷، ۲۰۰، ۲۲۹،
 ۲۸۸ صحیفه لرده). لساننک خصوصیتلرندن یالکز شوا یکینسی ذکر ایتک ایسته رم: بونده ده
 «علی» نک «یوسف وزلیخان» عنوانلی منظومه سنده اولدینی کی عمومی تورکجه نک «و» لری یرینه
 «ف» لره راست کلیوروز. حتی بونده بعضاً «ز» سسی کله نک اورتا سنده ویا کله کوکلرینک
 صوکنده اویغورجه نک «ت» و عمومی تورکجه نک «ی» سسلرینه قارشیلق کلیور.

اورتا آسیا و یابشقه بر تعیرله چغتای تورکجه سنه عائد دوردنجی یادکار ضوایم احمد یسوی نک
 «ملکت» عنوانلی کتابی درکه، دینی — اخلاقی بر حیات فلسفه سی احتوا ایدن منظوم

برائردر. احمديسوى — كه ۱۶ نجى عصر دن اول تاليف ايدلمش اولان شيبانى نامه اسمنده كى ارده كنديسندن بحث اولونمشدر [۱] — سيحونك صاغ ساحلى وطاشكند ياقينلرنده بولونان قديم يىسى شهرنده دوغمش واسكان ايله مشدر. آدينده مثلاقونيه ، بروسه ، ادرنه ، انقره شهرلرنده دوغمش رجالك قونوى ، بروسوى ، ادرنوى ، انقروى لقبلى كى بومسقط راسنه اضافه آلمشدر . احمد يسوى — نقشبندى طريقى منتسبلرينك ترجمه احوالندن بيلورزكه [۲] — بو طريقتك شىخى ويا رئيسى بولونويوردى ؛ وبوكون بيله ، يالكز اوز بكلك آراسنده ده كىل ، عىنى زمانده قيرغيزلر واورتا آسيانك بوتون تورك عشيرتلى آراسنده فوق العاده بر خرمت و تعظيمه مظهر بولونويور . پير محمد نقشبندى — كه شىمدى ذكر ايتديكمز طريقتك مؤسسيدر — ۱۳۱۹ ميلادى (۷۱۹ هجرى ده) ايرانده وفات ايله مشدر [۳] . احمد يسوى نك وفاى سنه سنى تماميله بيله ميورز ؛ يالكز شو قدرى معلومزدر كه مسقط راسى اولان محله كى تره سى اوزرينه تيمورلك ۱۳۹۷ ده كلوب محتشم بر جامع بنا ايتدير مشدر [۴] . شو حالده شهبه سزدر كه « احمد يسوى » ۱۴ نجى عصرده ياشامش و يازمش ، بناء عليه « حكمت » عنوانلى كتابى قطعى بر صورتده تورك دېلى يادكارلىرىنك ايلك دورهنه عائد بولونمشدر . بونك ايلك دفعه اوله رق بر قسمنى وامبه رى (كه [۱] مؤلف ، صوك مقام ده ، يعنى شيبانى خان ايچون دعا ايتدىكى صيره ده شوسوزلى سويله يور :

اى تنكريم !

خانقاچون مونجا عنایت قیلدینگ
خاطرین مونجا رعایت قیلدینگ
ایله دینگ لطف آنغا تورکستانى
یعنى کیم یاسی بيله ساورانى
خواجه احمد يسوى غه آنى
ایله دینگ همدم و یار جانى ...

وامبه رى : شيبانى نامه ، ويا نه ۱۸۸۵ ، ص ۴۴۴

[۲] نقشبندى طريقى رؤساسنك ترجمه حاللىنى حسين بن على لاشنى البيرقى — كه ده ا زيا ده صافى ناميله معروفدر — ۱۵۰۳ ده فرسجه اوله رق يازمش وبو اثرى « محمد بن محمد شريف » توركيه يه ترجمه ايله مشدر كه ، بوده ۱۲۳۶ — ۱۲۸۱ ده استانبولده « رشحات عين الحيات » ناميله نشر ايديشدر .

[۳] دوسون : عثمانلى ايمپراطورلغنىك عمومى تابولسى (فرانسزجه) پارس ۱۷۹۱ جلد ۴ قسم ۲ ص ۶۲۳

[۴] بوباده هاسمرك عثمانلى دولتى تاريخى (آلانجه) جلد ۱ ، ۲۸۵ .. و « شيلردن » مصور

تورکستان تاريخى وسياحتنامه ، انكلېزچه دن مترجمى احمد افندى ، استانبول ۱۲۹۴ (۱۸۷۷) ص ۹۳ ده .
ملى تهيهلى — ۲

۱۴۰ (قادر) ۱۸۶۷ ده چیغتایجه دن تدقیق لری اثرنده (۱۱۵ - ۱۲۳) نشر ایله مشدر . عینی زمانده شیخ سلیمان ده (۱۸۸۲) ده مختلف چغتای کله لری یانته بر چوق مثاللر قویه رق لغته سریشدیرمش و ۶۱ یرده ۱۶۸ سطر ذکر ایتمشدر . نهایت « پاوه دو قورته ی » کندی یدنده بولونان اوچنجی بر نسجه سنی خبر ویره رک بوندن یالکز ۲ سطرخی درج ایدیور [۱]. ایشه بو لسانی یادکار متندن شیمدی یه قادر طوی طوی ۳۱۰ سطر طبع اولونه بیلمش ، بزده آنجاق بونلری بیله بیلک فرصتی بولمشدر . وبو نشر اولونان متندن قطعیتله ادعا اولونا بیلیرکه ، « احمد یسوی » نک کتابنک لسانی ، **هوقند خانلغی** نده سویله نن لهجه اولدیغنی کوسترمکده در .

شیمدی نظر منی باشقه بر ساحه یه عطف ایده جک اولورسوق جنوبی روسیا ویا اسکی قیماوه خانلغی ندن اوچ دانه تورک دیلی یادکاری کوستره بیلیرکه بونلر ۱۴ نجی عصر دن قالده در . زمانی بر صیرایه کوره ، اک اولکیسی ، قوارتو شکنده ۱۶۴ یاپراغی حاوی لاتینجه « **فارسی و قرمانه الفبایی** » عنوانلی رال یازیبی درکه ، شاعر « به تراق » ک بر هدییه سی اولوق اوزره وندیك جمهوریتی کتبخانه سنک مالی اولمش وبوکون وندیکه « سانتامارکو » مناستری کتبخانه سنده محفوظ بولومشدر اثر - ایلک صحیفه سنده اوقونولان تاریخدن اکلاشیلدیغنی وجهله - ۱۳۰۳ سنه سی اورتا لرنده (۱۱ تموزده) یازیلش اولوب ، بو صورته ، بوتون تورک دیلی یادکارلری آراسنده ، زمان صیراسی اعتباریله ، یدنجی موقعی طوتمقده در . بو اولدجه حجلی ال یازیبی قیچاق خانلغی تابعیتی آلتنده بولونان قوملر آراسنده ، قریمه وقارا ده کیز قیلرنده ساکن « قون » لرک دیلنی ، کلمات لغتجه سی ، اشتقاق مثاللری ، افاده طرز لری و مشور منظوم منتریه اوکره تیور . ایشه بو « قون » لر آراسنده دولاشان ، قسماً جنوز ، ایتالیان ، قسماً آلمان میسونرلری ، بعضاً لاتین بعضاً آلمان لساننده اثرلر دوزره رک قون (قومان) تورکجه سی کلمات وافاده طرز لری اوکرتمک ایسته مشلدر . بوجهله اک خ جوق ال یازیبی در . فقط بونده سسلرک لاتین حروفاتیله اراهه سی اوقدر مبهم و متحولدرکه ، کله لرک حقیقی معناسی لسانی موادک بر قسمی ایچون قطعی و صریح بر صورته تبیین اولونه بیلک ممکن اولامایور ؛ بوجهته ، اسکی قون دیلنک ماهیتی حقه ده ، بوندن کندیمره صحیح بر فکر تشکیل ایده بیلک اقتدارنده دکلز . واقعا صوتیات مسئله سنده بو تورک

لسانى ائرنىدىن پك چوق استفاده ايدمهسهك بيله ، دىكر طرفدىن ، بىئويات ولغويات اعتباريله ، ھەھانكى بىرلسانى اثر كېي پك قىمتداردۇر . بونك حقتىدە ھەھازىدە معلومات وىرمك لزومىزدۇر ؛ زىرا پك ياقىنىدە ماجار علوم انجمنى نىشرياتى آراسىندە « قوون غەزا » نك مساعىسىلە نىشر ايدىلىشىدۇر .

مەلۇمدىركە ، موغۇللار ك ۱۳ نىچى عصر ك ايلك نصفىدە غەربە دوغرى آقېن ايتەلرى ، يالكنز اورتا . آسايە ھەكىل ؛ اورال ، وولغا و دون نەرلرى حوالىسىندە يېكې تورك غىنىرلرى كىتىرىشىدۇر . ايشتە جىكىز ويا اونك اوغلى جوجى غائەسندىن نشأت ايتىش اولان خانلار ك سلطنتى آلتىدە بولونان قىچاق خانلىغىدە ھەھالە موغۇل غىنىرى ، كىندىلر بىلە بىر بىر كلىش اولان تورك ايللرىنە قارشى ، پك آزلق بولونىور ايدى . و طىبىعى اوساحەك قومى منظرەسى دە ، بويكې تورك غىنىرىنك و رودىلە ، اورتا آسايە اولدىنى كى ، بويوك بىرتخولە معروض قالمىشىدۇر . ايشتە بوندىن دولايىدىركە قىچاق خانلىغىك توركجەسى تامامىلە اورتا آسايە بىلدىكىمىز چىقتاى دىلنك فارق اوصافى كوستىرىر . بوقىچاق خانلىغىدە ، اصلى موغۇل اولان خانلار تزدە بىلە ، ايشتە بوچىتايچە اوصافى حائز لسان ، دولت دىلى ، و اوغۇر يازىسى بىلكك يازى ايدى .

ايشتە بو تامامىلە چىقتاى شىمەلى قىچاق توركجەسندىن اوغۇر حرقلىرىلە يازىلىش ۱۴ نىچى عصر دىن قالمە ايىكى اوفانچە لسانى اثر قالمىشىدۇر . بىرى ، توقتامىش خان ك ۲۰ مائىس ۱۳۹۳ دە ياغاير آدىلى (لەستان قراللىرىدىن) بىرىنە وىرىمش اولدىنى يىلىغىنى فرمان صورتىدۇر . – بو توقتامىش خان كە ايلچىلرى ايلە جنوہ جەھوريت مأمورلىرىنە يوقايدە ذكر ايتىش اولدىغىمىز ۱۳۸۰ ، ۱۳۸۱ و ۱۳۸۷ تارىخلى مەكتوبلىرى يازوب كوندىرىمش ، و فقط بونلار ك اصل مەتبلىرى غائب اولونمىشىدۇر . ايكنجىسى ، يەنە قىچاق خانلاردىن تيمور قوتلوغ ك ۲۴ نىسان ۱۳۹۸ دە « دىنپەر » ساجلىندە يازەرق قىرىمە « محمد » نامىدە بىرىنە و اوغلى كوندىرىمش اولدىنى « تىخلىە نامە » دركە ، بوندە ، اونلار ك زادكانلىق حقوقى تايىد ايلەمش و كىندىلر بىنى ھەھ تۇرلو وىركولردىن معاف طوتمىشىدۇر . بوايىكى مەكتوب دە بىر چوق يىلردە بىر چوق جەھتىدىن بىخە موضوع اولمش [*] واك صوكرادە « وىلەلم رادلوف » بونلرى « روس عىتقىيات جەمىيت

[*] اولكىسىنى بىر ھەھزىر نىشرايتىشىدۇر : تورك مەنتىخباتى قازان ۱۸۵۷ ، « جلد ۱ ، ص ۱۰-۱۲ » .

ايكنجىسى دە ايلك دفعە « ھامىر » (شرق دىنىلەلرى كلىاتىك ۶ نىچى جلدىدە) خىروىرىمش ؛ صوكرادە « بىر ھەھزىن » يەنە عىنى بىر دە « جلد ۱ ؛ ص ۱۳ - ۱۶ » ؛ و نىھات « وامبەرى » ، « قوداتقو بىلىك » و تەلىقاتىندە پىخت ايلەمىشىدۇر « ص ۱۷۲-۱۷۳ » .

ایمپراطوریسی یازیلری « نک ۳ نجی جلدنده نشر ایده رک ایضاحه چالیشمشد. [*]
تورکلرک ساکن اولدینی معظم ساحه نک دها غربی قسمنه ، آناطولی یعنی کوچوک
آسیا طور اغانه کچک جک اولورسه ق، بوراده ۱۴ نجی عصر دن قالمه آلتی لسانی اثر بولورزکه
اونلرده شونلردر : ۱ — مشهور جلال الدین رومی نک اوغلی سلطان ولد ک ربانامه
عنوانلی ۱۵۶ بیتک دینی بر منظومه دن عبارت اثری. ۲ — عاشق پاشانک دیوانی ویا دها
دوغروسی غربی نام سی . ۳ — هجرت ک ۷۴۱ نجی سنه سنده (یعنی ۱۳۴۰ دن قالمه)
تذکره الاولیا که ، ۱۴۳۶ دن قالمه اوینور یازیلی ایله و چتای دینلده اولان دیگر
تذکره الاولیاده بوسبوتون باشقهدر . ۴ — شیخ الوامه ک فارسیدن ترجمه ایدیلن
« کلشن راز » آدلی اثری . ۵ — محمود ابن محمد البرصینی نک باز نام سی (یعنی شاهین
لردن بحث ایدن کتابی) ۶ — اعمدی نک اسکندر نام سی .

یوقاریده ذکر ایتشدک که آناطولی نک تورک سکهنه سی اورتا آسیان ک کوچشدرد .

[*] بوراده بالناسبه اسکی « بولغار » شهر ی خرابه لری آراسنده وعمومیتله وولغا وقاما نهر لری
جوارلنده بولوغش اولان مزار طاشی کتابه لرینی ذکر ایتدی . عرب لساننده کی کتابه لرده ده
بر چوق تورکجه کله لر بولوغده در .

بعض مزار طاشلرنده قیچاق خانلی تورکجه سنی چفتایجه ایله برله شدیرن کله لر بولونویور ؛
دها باشقه طاشلرده ایسه اسکی وولغا بولغار لری تورکجه سنک بقایاسی کورولکده در . صای آدلی
وزمانک افاده سنه یارایان مفهوملر دائره سنه عائد تعبیرلر مستثنا اولق اوزره ، بولر اوزرنده باشقه
معنالی کله وافاده لره بک آز تصادف اولونویور . مثلاً اوغلی ویا اول ، اوئول (اوغول) ، هیر
(قیز = جو واشجده خیر = عمومی تورکجه ده قیز) ، بولوک (مزار ، اشی ، آبد) ، تورور
(در) ، ایردی (ایدی) ، بولدی (اولدی) ، بیرله (له ، ایله) ، یاش (سن ، چاغ) ، قیلسون (وصل
قیلسون = ایریشدیرسن) ، تانغری غه (الله) ، قاندرمق (ایچیرمک ، ایچیکلری دویورمق ، مثلاً
کوئر شرابی بیرله قاندرسون) . « قلا پروت ، بهر زین ، حسین فیض خان اوغلی ، احروف
وآشارین » شیمدی یه قادیار بونک کی ۹۳ مزار طاشی بولورق خیز ویردیلرکه بولر هپ ۱۴ نجی
عصر دن در . بولر یالکز قیچاق خانلی تورکجه سی نقطه نظر دن قیمت واهمیتی حائز اولوب ، بالخاصه ،
شبهه سز اسکی بولغار تورکلرینک لسان وقومیتلرینه عائد اثباتلر ویره جکندن دولای علاقه بخشدر .
فی الحقیقه بولردن اسکی بولغار تورکجه سنک دیگر تورک دیللرینه قارشی مناسبتی حقنده صولوق بر فکر
ایدیه بیلورز . بوباده دها زیاده تفصیلاتی « قلا پروت » ده [ژورنال آزیاتیک ، ۱۸۲۱ سنه سی ، ۸ نجی
جلدی ، ۱۸۳ نجی صفحه ده] ، « مونقاجی برنان » ک ماجار « اتنوگرافیا » مجموعه سنده کی مقاله سنده
[ج ۱۴ ، ۲۶۱ - ۲۶۵ صفحه لرده] بوله بیلر سکین .

بومهاجر تلىر صيراسنده اك اهميتلى واك معروف اولان، سلجوقلر لرك ۱۱نجى عصر ك صوك نصفتنده ؛ و قاى عشيرتنك ده ۱۳نجى عصر ك ايلك نصفتنده كورونوشى در. آنجاك، سلجوقلر ك اداره سى آلتنده آناطولى نك بر قسمنه قونان نفوس، منفرد بر قومى كتله اولمايوب، اورتا آسيانك مختلف يرلردن، مختلف لسانى ساحه لرندن قوپوب كلن بر طاقم قومى زمرة لردى [*]. واقعا قاى عشيرتى - محقق كوروندىكى اوزره - بر عنصر تشكىل ايدييوردي ايسه ده، عىنى زمانده بونلرله برابر كوچ ايدن باشقه اصلدن آفشارو صوكره بوروك لرك اجدادىنى ذكر ايتيورز. خلاصه، آناطولى نك ۱۳نجى عصر صوكنده كى اهالىسى مختلف يرلردن و مختلف بولردن كله قوملر خلیطه سندن مر كبدى كه، بونلرده طبعى، آرى آرى لهجه لرك تكلم ایده جكلردى. عثمانى ديه آنجاك سلجوق وقاى عشيرت لرندن اولانلرى نظره آليشمزه سبب، تاريخى ايلك منبع لرك، هرايكى سنى ده اوغوزلر زمرة سندن نشأت ايتدیرمه سى و بوكونكى توركمن لرى ده بونلرك اوز قارده شلرى ديه كوستر مېى در. فى الحقیقه يالكز «كوكلن» توركمنلرندە صرف قاى نامنى طاشيان بر عشيرت اولديغنى [۱] ده كیل ؛ عىنى زمانده، عثمانلر ده ۱۵۲۶ سنه سنده اولو جدلرى «اوغوزخان» ك جنكلرىنى تصوير ايدن تاريخى شرفلار بولونديغنى، و «سلیمان» ك عسكرلرينك مهاج محاربه سى عرفه سنده بونلرى قوبوزلرله تغى ايتمش اولدقلىرىنى بيليورز [۲]. تاريخى ايلك منبع لرك «قاى» لرك اك قديم يوردلرىنى ماوراءالنهر ويا سيحون و جيحون آرالى اولق اوزره كوسترييور ؛ سلجوقلر ك ايسه شرقى توركستان دن نشأت ايتمش اولديغنى بيلدیریيور [۳]. بناء عليه، سلجوقلرله عثمانلرله آراسنده اك ياقين برقان وديل قرايتى بو صورته قطعاً تحقيق ايدييور.

[*] بوء، بالخاصه ميرضونم ك مقدمه سندن عيان اولويور. زيرا بومؤلف، سلجوق و خلفلرينك اداره سى آلتنده متصل توركمنلردن و توركستانك مختلف يرلردن طويلاشمش اولان جنكاورلردن بحث ايدر. تفصيلات ايچون «ميرخوند» ك «سلجوق تاريخى»، فارسى طبعى، آ. فولارس ۱۸۳۷

[۱] وامبەرى : تورك صوبى . بوداپشته ۱۸۸۵ . ص ۴۶۴

[۲] بونى «جلالزاده» دن خبر آليورز: تورك تاريخ يازمچىلىرى، بوداپشته ۱۸۹۶ - جلد ۲ صفحه ۱۵۹

[۳] مثلاً لطفى پاشانك اوغوزنامه سى (تورك تاريخ يازمچىلىرى، جلد ۲، ۱۰۲) و ۱۳۲۰

صيرالزنده يازان محمد الم مستوفى كه ۱۰۵۷ ده وفات ايتمش اولان ابو العلاتار بنه مستنداً سلجوقلر ك اك اسكى تاريخندن بحث ايدييور (ژورنال آزياتيک . ۱۸۴۸، صيره ۴، جلد ۱۱، ص ۴۲۱)

شیمدی بویکی آیری بویك آناطولی نك هانکی ونه قادار بویوك برقصنده اوطورمش اولدیغنی آراشدره جق اولورسه ق کورورز که — ییزانس قیصر لکنه عائد اولان شمال غربی ساحل موالیسی ایله طبرزوه امیر اطورلغی دکیلیکیا مهرتلی استننا ابیرجهك اولورس[۱] — بوتون آناطولی سلجوقلر انده ایدی . قانی عشیرتی ، ایلک هجرتلری انساننده ، هر حالده « ۵۰۰۰۰ » نفوسی حاوی ایکن ، بك آز زمان صوگرا بش قسمه بولونشدر . بر قسمی شرقه دوغرو دونوب اسکی وطنلرینه کیتمشدر ؛ ایکنجیسی سوریه و اوچنجیسی آناطولی نك هر طرفه داغیلشلردی . حتی « نشری » زماننده ، دردنجی بر قسم — بر عشیرتده — جابر قلعهسی جوارنده فرات قییلرنده یوله شمش و « نشری » نك زماننده بیله اورالرده اسکان ایتکده بولونمشدی . نهایت بشنجی قسم ، صایحه ۴۰۰ ویا ۴۱۶ عائله — یعنی آشاغی یوقاری ۲۰۰۰ — ۲۵۰۰ نفوس — قادار ایدی که ، رئیسلی « ارطوغرول » بولونویوردی . بونلر سلجوق سلطانی « برنجی علاءالدین » دن ییزانس قیصر لکنک سنورلری اوزرندن شمال وغرب اوجلری جهته دوشن حوالایی یعنی توماچ داغ وارمنی داغ ایله سوکود حوالیسی — بوراسی بر آز کوچوچك اولوب بروسه ایله ساقاریا ایرماغی آراسنده کوتاهی نك بر قاچ فرسخ شماله دوشویور — یورد آلدیلر . ایشته بو « ارطوغرول » ک اوغلی « عثمان » زمانندن صوگرا اووایه یوله شمش اولان تورک خلقی ، و متحد سلجوق دولتنک انقراضندن صوگرا میدانه چقان متفرق بکلکلردن کلوب اطرافه طویلانمش و اونی بك طایمش اولان تورک عصری درکه ، — اوتنه کی بکلرک تابعیتده بولونانلردن ایریلق اوزره — عثمانلی نامنی آلمشدر . و ایشته بو عثمانلی تورکلکی ، یاواش یاواش ، و آنجا اوزون بر زمان صوگرا ، کندیسندن اولکی سلجوق دولتنک اولکهنی قسماً استیلا ایتمش ، اوصورتله که آسیای صغری (کوچوک آسیا) آنجا ۱۶ نجی عصر اوللرنده برنجی سلطان سلیم زماننده عثمانلی دولتنک الله کچمشدر . بو مختلف زمانلرده آناطولی یه هجرت ایدن ایکی مختلف کوکک اسکان ایتمش اولدقلری ساحه لریک مساحه لرینی بر بریله مقایسه ایده چک وبر طرفدن

[۱] ۱۵۹۰ ده وفات ایتش اولان مورخ منانی یه کوره سلجوق سلطنتنک ولایاتی شونلر

ایدی : برنجی علاءالدین کیقباد زماننده (۱۲۳۷ — ۱۲۴۴) : قونی ، آقسرای ، قیصریه ، قره مان ، آیدین ، منتشا ، صاروحان ، حمید ، کرمان ، کرده ، قسطنیونی ، انقره ، ملاطیه ، مرعش ، البستان ، توقات ، آماسیه ، نیکسار ، ارزنجان ، صامسون و سینوب .

سلجوقلار، دېكر طرفدن عثمانلىلارنى شويىلە بويىلە تېخىمىن ايله يەجك اولورسەق، بو بريكىلر اوتە كىلرك ياننده هان هيچ دينيله جك قادار آز قالير .

تارىخى ايلك منبعلره مستند قضيه لردن چيقاريلان بومعلوماتى شويىلە جە بردفعه ميدانه قويدقدن صوكرا، بونلرك دىل لرېنە كليرسەك، او كمزده شويىلە بومسئله كندىنى كوسته رير: ۱۴ نجى عصرده كى آناتولى لساننه سلجوق توركجه سىمى دىملى ز، يوقسە عثمانليجه مى؟.. وبو زماندن قاله اثرلر آراسنده هانكىلرى سلجوق، هانكىلرى عثمانلى توركجه سى صاييله جقدر؟ شىمدى يە قادار آنجاق ربانامه ده كى ۱۵۶ بيت ايله بازنامه يى سلجوق توركجه سە عائد صايىق عادت اولمشدر [*]. «عاشق پاشا ديوانى» ايله «اسكندرنامه» نك متننى ايسه - چونكه يالكز بونلرى بيلورلردى - عثمانليجه صانيورلردى. فقط بن سربستجه ادعا ايدە بيليرم گە، اگر بو ۱۵۶ بيتى و «بازنامه» يى صحيح وحقلى برصورتده سلجوق توركجه سى صايارسەق، او حالده «عاشق پاشا» ديوانى ده، صوكرا «تذكرة الاوليا» يى و «شيخ الوان» ك اثرى ده اويله صايمه مزلازم كلير؛ زيرا بوتون بونلرك لسانى بر وعينى در؛ بالعكس «اسكندرنامه» نك دىلى پك شايان اهميت بردر جەده فارق برطاقم أوصاف عرض ايدر؛ زيرا يالكز «سلطان ولد» سلجوق دولتك پايتختى اولان «قونيه» ده و «بازنامه» مؤلفى ايسه «منتشا» آدى سلجوق بلكلكنده اوطوروب يازى يازمامش، ايران حدودلرندن نشأت ايتە «عاشق» پاشا ايله توركستاندن هجرت ايتش اولان «شيخ الوان» ده آناتولى نك اويله يرلرنده اسكان ايتمشلردركە، اورالرده قانى عشيرتە منسوب عثمانلىلر ده كىل، سلجوقلر اوطورييور وبواولكلر آنجاق ايجه بر زمان صوكرا عثمانلى دولتك الله كچمش بولونويوردى. «تذكرة الاوليا» مؤلفى نك ده - اثر ك لساننه كوره حكمايدىلك ايجاب ايدرسە - هر حالده سلجوق ايللرندن برنده ياشامش ويازمش اولەسى لازم كلير. وا كر بوصورتله سلجوقلرك اسكان ايتدكلرى يرلرده ياشامش ويازمش اولان مؤلفلرك اثرلرينه «سلجوق توركجه سنده» ديرسەك، شو حالده، «ربانامه» نك ۱۵۶ بيتى و «بازنامه» ايله برابر شوشىمدى ذكر ايتش اولديغمز ايكي اوچ لسانى اثرى ده بوصف ايجريسنه صوقامز دوغرو اولور .

مع مافيه بوادعادمه بن يالكز قالمايورم؛ زيرا عثمانلىلرك كندىلرى ده اسكىدن برى بومسئله يى بويىلە محاكمه ايتمشلردر. اونك ايچون بوبابده اك اسكى عثمانلى ادبيات تارىخى

مؤلفلریله — که لطیفی (۱۵۴۶ ده یازمشدر) وعاشق چلبی در (۱۵۷۱ ده وفاتی) در — استشهد ایدیورم .

بوذاتلر دیورلرکه « مراد خداوندکار زمانندن اول (که ۱۳۵۹ - ۱۳۸۹ ده سلطنت سورمشدر) عثمان واورخان زمانلرینه عائد اصل عثمانلی - تورکجه ادبیاتندن بحث اولونه ماز ؛ زیرا « روم » ده یعنی آناتولی ده ایلك یاشامش وچالیشمش اولان مؤلفلر عثمانلی اینلده یاشایوب عثمانلی اینلده یازی یازمامشلر، بلکه باشقه تورک اینلده وباشقه تورک دینلده یاشایوب یازمشلر؛ بو «باشقه» ایل و دیل ایسه، آنجاق، سلجوق اولکسی وسایچوق لسانی اوله بیلیر. حالبوکه سلطان ولد «عثمان»؛ وعاشق پاشا، شیخ الوان وتذکرة الاولیا ایله بازانامه مؤلفلری ایسه «اورخان» زمانلرینده یاشامش ویازمشلردر. بناءً علیه، بزم فکر مزه کوره، شیمدی یه قاذار المزد قالمش اولان عثمانلی تورکجه سی اثرلرندن برنجیسی ۱۳۹۰ سنه سنده یازیش اولان اسکندر نام عنوانلی لسانی اثردر . ۹۹۱ - ۸۱۱ - ۱۴

ایمدی بو آناتولی نك سلجوق و عثمانلی تورکجه سی لسانی یادکارلری ده یاقیندن اله آله رق برر برر کوزدن کچیره لم .

هرنه قاذار بلخ دن قونیه ده گوجش اولان مشهور مهول المین رومی نك — که ۱۲۰۴ — تاریخده دوغمش و ۱۲۷۴ ده وفات ایتمشدر — فارسی اوله رق یازمش اولدینی بیتلری آراسنده نك توك تورکجه مصراع ویا بیتلره / ویاخود یارمیشر مصراعلره [*] راست کلینیورسه ده، بز آنجاق مشارالیه ک اوغلی سلطان ولد ک فارسی دینلده کی «ربانامه» عنوانلی اثرنده بولونان ۱۵۶ بیت دن مرکب دینی منظومه یی ایلك سلجوق لسانی اثری عدایده بیلیر. سلطان ولد بو اثرینی ایران موغوللرینک بریجک حکمداری اولوب ۱۳۰۵ ده سلطنت سورمکه باشلایان « محمد خدا بنده اولجایتو خان » ه اتحاف ایله مشدر . [**]

[*] مثال اوله رق شوقدرینی ذکر ایدم . ابن بطوطه نك - که ۱۳۲۷ - ۲۸ سنه لرینده آناتولی ده سیاحت ایله مشدر - سیاحتنامه سنده اصل ومعنایله ۲۰ کله موجوددرکه بونلری بوراده صیرالامنی ده فائده دن خالی بولایورز : آغا = بویوک ، سلطانک اقریاسنه وریلیر بر عنوان ؛ آغاچ ، بك ، بیچاق ، چراغچی (لامباچی) ، دوتنوز = دوتنوزلا (دکیلی بورادن کلیر وازمیر ولایتینده بریردر) ، افندی ، کومش ، خرقة = چادیر (خرکه) ، خان = سلطان ، یخشی = ممتاز ، قسطنه = کستانه ، قره ، قوز = جویر ، روغن = یاغ ، صامان ، چوق ، کوچوک ، تصغیر ادانی در (مثلاً عثمانچوق = عثمانچق کبی . « ابن بطوطه نك سیاحتلری ، دوفره مرئی وسانغینه تی ، پارس ۱۸۵۴ » . جلد ۲ (فرانسجه)

[**] الك شلیان اعتماد ایلك منبع اولان « رشیدالدین » ه کوره .

دیگر طرفدن مؤلفک ۱۳۱۲ ده وفات ایتمش اولدیغی نظره آلینیرسه، بواکی تاریخدن پک آشکار برصورتده میدانه چیقارکه، «ربابنامه» وطیعی ایچنده بولان سلچوق تورکجهسی بیتلر «۱۳۰۵ ایل ۱۳۱۲ نعلری آراسنده» یازیلشدر. نیم ییلدیکمه کوره بو کتابک اوروپاده اوچ دانه ال یازسی نسخهسی وارددر. بری ویانه سرای کتبخانهسنده، بری سن پترسبورغ آسیا موزهسنده، وبری ده بوداپشتهده ماجار آقاده میسی کتبخانهسندهدر. سلچوق تورکجهسی بیتلر برقاچ دفعه لر - ایلک دفعه ۱۸۲۹ ده ویانهده ادبیات سالنامه لرنده - نشر ایدیلشدر. صوکرادن یوبادیم برچوق شیلر یازیلش و تشریح ائده بولونولمش، و تورلو تورلو اوقونه رق اوکا کورهده نقل و ترجمه ایدیلشدر؛ اک صوکر «ایغناکس قونوش» ۱۸۹۲ ده (لسانیات خبرلری مجموعه سینده، جلد ۲۲، ص ۴۸۰-۴۹۷) متننی نقلاً ترجمه و نشر ایه مشدر. سلطان ولدک ربابنامه سیندن باشقه صرف فارسی دیلنده یازیلش دیگر بر طاقم اثرلری ده واردرکه بونلردن بری ولدنامه عنواتی طاشیر. فقط بو پک اسکیدن بری معروف اثرندن ماعدا دهاباشقه «تورکجه منظومانی» ده واردرکه، شیمدییه قادار اوروپاده بوندن کیمسه خبردار اوله مامشدر. ضیا بک، ضرابات نامی ایله اوچ جلدلک بویوک بر شعر منتخباتی تألیف و (۱۲۹۱ - ۲ یعنی ۱۸۷۴ - ۷۵ ده) نشر ایه مشدر. بونده اک اسکى ویکى تورک، عرب، عجم شعر اربابنک اثرلری وارددر. ناشر، اثرک ۲ نجی جلدینک ۹۵ نجی صحیفه سینده مؤلفلر آراسنده سلطان ولد نامی آلتنده طوبی طوبی بش مصر اعلق بر نظم پارچهسی درج ایتشددرکه بوقطعه ۱۴ هجا اوزرینه یاپلش اولوب قافیه لری ده آکلاشیلدیغنه کوره «آتلامه» در. حالبوکه اصل سلچوق بیتلری ۱۱ هجالی اولوب چیفته قافیه لی مصر اعلردن مرکبدر. عجبا ناشر یالکز، ناصل ایسه هر هانکی برال یازسی نسخده قالمش اولان شو پارچه دن می خبردار ایدی، یوقسه ائده ده اوزون بر پارچه واردی ده اوندن بر قسم آلوب بونی می درج ایتدی، بونی بیلیمورم. زیرا مجموعه ده بوگا عائد هیچ بر تورلو ایضاحات یوقدر [*].

[*] شو اوافق لسانی اثری ده کچه بیلیمک ایچون، قطعه یی، ضیا بک ده کورولدیکی کچى، عیناً، درج ایه اکفا ایدیورم:

- ۱ ای که هزار آفرین بونجه سلطان اولور ۴ خلقه کوکل باغلايان صوکر ایشیان اولور
- ۲ قولى اولان کشیلر خسرو وخاقان اولور ۵ اللهی سورسه ک نجی سولیمه غم وار
- ۳ خالقنى ایسته ين ناخلف اولمش دکل

عاشق یاشا ویا تمام کینه‌سیله شیخ عاشق پاشا ابن مخلص ابن شیخ الیاس ۱۲۷۱
 سنه‌سند (یعنی ۶۷۰) ده دوغمش ۱۳۳۲ ویا ۱۳۳۳ (یعنی ۷۳۳) ده وفات ایله مشدر.
 «اورخان»ک سلطنتی زماننده (دیمک که ۱۳۲۵ دن صوگرا) ایران حدودی اوزرنده بولونان
 بریردن قیزیل ایرماق (که اسکیدن هالیس) نهرینک شرقه دوشن قیرمهر قصبه‌سنه [*]
 کوچ ایتشدرکه، بوراسی آنجاق ایکنجی سلطان مراد زماننده عثمانلی ملکنه کچمشدر .
 ایشته بو شهرده یاشامش، یازی یازمش، و صوگرا اوراده کومولمشدر. کندیسندن خبر آلدیغمزه
 کوره، غرینامه آدلی کتابی ۱۳۲۹ ویا ۱۳۳۰ ده یازمش یعنی ختامه ایردیرمشدرکه،
 کندیسندن صوگرا کی ملتداشلیری بونی «دیوان عاشق یاشا» نامیله بیلدیرمشلدر. بو اولدقچه
 حجمی دینی منظومه‌نک، اسلام تصوفنه عائد اک ممتاز ادبی اثرک موضوعی، الله سوکیسی
 والهی حقیله سهومک و بیلیمک ایچون طوتوله جق یوللر و اصوللرک معرفتی درک و کتاب
 اون بابیه بولونمش اولوب هر بابی اوز اوزر حکایه ویا (داستان) لره آیریلشدر. و مجموعاً
 ۱۰۰۰۰ بیت ویا ۲۰۰۰۰ مصراع دن عبارت اولان بوتون منظومه ۱۱ حجا اوزرینه مرتب
 و مثنوی طرزنده قافیه‌لرله یازلمشدر. دیباچه‌سند، مؤلف، اثرینک تألیفه عائد سبیلری
 شرح ایدیور ویدیورکه: کندیسینک بحث ایتش اولدینی موضوعلره عائد هر دیلده یازیلر
 یازیلش و هر قومک بوندن معلوماتی موجود بولونمش ایکن تورک دیلنه کیمسه دقت ایتمه‌مش،
 تورکلر ایسه اونه کی دیللری آکلاماز بولونویورلر مش. اونک ایچون کندیسینک بو غرینامه‌یی
 دوزمه‌سنک سبی «تورک دیلله قونوشان خلق ده حق عرفان و معرفته ایریشسینلر، تورکلر
 بوندن محروم قالماسینلر، اونلرده حق کندی دیللرنده اوقویارق باشقه ملتلر طرفندن
 خور کورولمکدن قور تولسونلر». قایغوسی ایتش [**]. بئم بیلدیکم کوزل بر ال یازیسی

[*] «لطیف» نک ۱۵۴۶ ده یازمش اولدینی «تذکره الشعرا» سنه کوره. بناءً علیه «هامر»ک عاشق
 پاشا حقنده «قیرشهری» نده دوغمش اولدینی سوزی دوغرو اولماسه کرکدر (عثمانلی نظم تاریخی،
 جلد ۱، ص ۴۵)

[**] کتابک باشندن بو قسمی عینله بورانه درج ایدیورم:

قو دیلده وار ایدی ضبط اصول

بونلره دوشمش ایدی جمله عقول

ترک دیلته کسنه بقمز ایدی

ترکله هرکز کوکل آقز ایدی

ترک دخی بیلدز ایدی اول دیللری . . .

نسخه، «کاتب سنان» لندن چقمه درکه، هجرتک ۹۱۰ نیمی سنه سی شعبانک صوکلرنده (یعنی ۱۵۰۵ صیرالرنده) یازیش وقووارتوشکلنده ۲۵۹ یاراغی حاوی اولوب الیوم ماجار انجمن دانشی کتبخانه سنک مالی بولونمشدر. (تورکجه ال یازیلری، نومرو ۱). بو اثری شیمدی به قادار، بیلدیکمه کوره، هامر ۱۸۳۶ ده ویانه ایمپراطور وقرال سرایی کتبخانه سنده کی نسخه اوزرینه، نشر ایتیش، لکن بونده اصل متن درج ایدیله مش اولدینی کبی لسانی بر اثر اولوق اعتباریله ده بحث ایدیله مشدر. [*]

عاشق پاشانک کتابی وجوده کلدکن اون سنه صوکرآ، ۷۴۱ هجری یعنی ۱۳۴۰ ده، آدی صانی بیلنمه ین بر مؤلف «تذکرة الاولیا» نامیله یته اولدجه بویوک حمده بر اثر یازمشدرکه، بو محقق، دیگر بر چغتای دیلنده و او یغور یازیسيله یازیش ۱۴۳۶ سنه سنده کی «معراجنامه» ایله برابر قالمش اولان «تذکرة الاولیا» کبی، «فریدالدین عطار» ک اصل فارسی اثرندن ترجمه در. کوروندیکنه نظرآ، بو قیمتدار لسانی اثر اوروپا کتبخانه لرندن هیچ برنده یوقدر؛ زیرا شیمدی به قادار بوندن هیچ کیمسه بحث ایتمه مشدر. بنم ایسه بو کتابک موجودیتندن محقق وقطعی بر صورتده معلوماتم واردر. فقط آنجا ۱۸۸۵ سنه سنه قادار؛ زیرا ۱۸۸۴ ده استانبولده «سیلاخی دانیل» تزدنده برال یازیبی نسخه سنی کورمش و بونی بر چوق اوقویه رق ایچریسنه بر طاقیم نوظلر علاوه ایتیش ایدم؛ حتی ایرته سی سنه یازمش اولدیغ «قسطمونى تورک لهجه لری» آدی رساله مده ده بوندن برنبذه بحث ایتیش و بعض یلرینی بیله درج ایتشدم. قووارتوشکلنده کی بو کتابک حیمنه عائد شیمدی قطعاً برشی سوبیله م؛ شوقدر دیه بیلیرم که المده کی نوظلره کوره، کتاب ۱۸۰ یاراقدن فضله طوتیور. ایشته بو کتاب، وقتنده ماجار دانش انجمنک الیه کچمه مش اولدینی ایچون، محققدرکه، «سیلاخی دانیل» ک وفاتندن صوکرآ اقامتگاهنده ضایع اولمش بولونان کتابلر

بوغری بنامه آنک کلدی دیله

کیم بو دیل اهل دخی معنی بیله

ترک دیلنده یعنی معنی بولالر

بول ایچنده بر برینی بیرمه

دیه یاقوب معنی بی خور کورمه

تاقی محروم قاله یه ترکلر داقی

ترک دیلنده آکلایه لر اول حق (ص ۲۵۸)

[*] عثمانلی نظم تاریخی، پشته ۱۸۳۶، جلد ۱، ص ۵۴ - ۶۲

آراسنده صایلمق لازم کلیر . بوضیاع ایکی جهتدن شایان تأسفدر؛ زیرا بنم بیلدیگمه کوره، بوکتابك باشقه برأشی یوقدی؛ وایچنه یازمش اولدیغم نوطلره استناداً ادعا اولونه بیلیرکه، لسانی عاشق پاشانککینک عینی در [*]. یا کلش آکلامه یه میدان بر اقامق ایچون شوراسنی ده سویله مه دن کچمه یه یم که، قطعی بر صورتده ۱۳۴۰ ده میدان کلش اولان بواثر، «سنان پاشا» نك «ایکنجی سلطان محمد» زماننده (۱۴۵۱-۱۴۸۱) مثنوی طرزنده یازوب وجوده کتیرمش اولدینی اوچنجی «تذکرة الاولیا» دکلدر .

«سلطان اورخان» زماننده (۱۳۲۵-۵۹) تورکستاندن اناتولی یه هجرت ایتش فقط عائله سی شیرازدن نشأت ایتمه اولان شیخ الرام ده عینی زمانده یاشامش و یازمشدر . بونی اسکی عثمانلی ادبیات تاریخی مؤلفلری: «شیخ محمود شبستری- شبستر، تبریز جوارنده بریردر- نك کاشمه راز آدلی دینی منظوم اثرینی فارسیدن تورکجه یه ترجمه ایتش اولان ذات» دیه بیلورلر! بوکتابك اوروپاده ال یازیسی اوله رق برتک نسخه سنك موجودیتدن خبردارم که اوده، لوندراده در [**]، و ۱۷۰۰ سنه لرنده استنساخ ایدلش اولوب «کلشن راز ترکی» عنوانی حاویدر . بن بونك، یالکز، «لطیف» نك ۱۵۴۶ ده یازمش اولدینی «تذکرة الشعرا» عنوانی تراجم احوال مجموعه سند . بولونه بیلن نمونه لر آراسنده کی اوافق بر پارچه سنی بیلورم . منظومه ۱۱ حجا اوزرینه مرتب اولوب چیفته قافیه لی یازیلشدر . لسانی «عاشق پاشا» و «تذکرة الاولیا» نککی ایله عینی در .

بشنجی و صوکنجی سلچوق لسانی اثری ده، اولدقجه برجملی بر بازنامه (ویا شاهین کتایی) درکه ۱۴ نجی عصر اورتالرنندن قالده در . مؤلفی - مقدمه سندن آکلاشیلدینی اوزره - «محمود ابن محمد البرجینی» اولوب، بواثری، انقراضندن صوکر بر چوق مستقل بکلکله آریلان سلچوق دولتی ولایتلرنندن بری اولان «منتشا» بکی «محمد بن منتشه» نك

[*] اسانه عائد بعض معلومات: ایله تمک، ایله تکیل؛ قنده و یا قینده، قته و یا قینه؛ ییه سی، ییه سندن دیله دی؛ بیله، بیله ایله تدی، ایله نیجه؛ دون بوچوغنده؛ اوشبو و قنک؛ یا ولاق؛ پک سرت و کوچلو؛ یا ولاق قورقدی و دیرتمک دوتدی؛ طایمق؛ اولو اودیاقشتی و آکا طاباردی، بواوده نیچون طابارسین؛ سوچی؛ شراب، سوچی ایچوب اسروک (سرخوش) اولدی؛ ایسته رون؛ ایسته رم؛ ایصارلارون؛ ایصارلارم؛ وارمق؛ کتورمک؛ کوره دورورسین ...

(**) ل . برینار قوارنج؛ شرق کتابلری و شرق ال یازیلری قاتالوخی، لوندر ۱۸۷۰ نومرو ۲۵۷ ص ۸۹۸ . «هامر پورغشتال» فارسی اصلی آلمانجه ترجمه سیله نشر ایتشدر: کلشن راز (اسرا و انچه سی) پشته ۱۸۳۸ .

امر و توصيه سى اوزرىنه بىك واقف اولمادىنى فارسى ديلندن توركجه يه ترجمه ايله مشدر [*].
وقيله سلجوق ولايتلارندن برى اولان «منتشا» - بيلديكمز اوزره - آنا طولى نك جنوب
غربى كوشه سنده و «ردوس» آداسنك تماميله قارشى سنده واقع بر ساحه اولوب «ايكنجى سلطان
مراد» زماننده ، يعنى ۱۴۲۶ ده ، قطعى بر صورتده عثمانلى اداره سته كچمشدر . ايسته
بو ولايت داخلنده - بوكونكى موغله دن بر آز جنوبه دوغرو ميلاس قصبه سندن ۲ فرسخ
قادر بر مسافه ده - «بارجين» قصبه سى واردركه مؤلف بوراده دوغمش و غواتى بورادن
آمشدر . اثر ۱۵۵ بابه بولونمش اولوب ، طوغان لر دن و عموميتله آو قوشلرينك تورلو
جاسلارندن ، بونلره قارشى ايديله جك معامله طرزلارندن ، خسته لقلارله بونلرك صاوديريله سى
چاره لرندن ، و طوغانلرله زاغار آو جيلغندن بحث ايتكمده در . اويله بر ديده كه ، تماميله سلجوق
ديديكمز ابا نك و «عاشق پاشا» لسانك عىنى در . بو غايت مهم لسانى يادكارك بريجك نسخه سى
ميلان ده كى «آمروزيانا» كتيخانه سنك مالى اولوب «هامر» ۱۸۴۰ ده بونك اصلى متننى آلمانجه
ترجمه سيله برلكده نشر ايله مشدر .

بو لسانى يادكارلردن آلتنجيسى ، اصل قونفرانسك چرچيوه سته داخل اولان
و كندى ندى خصوصى بر صورتده بحث ايتك تصورنده اولديغ احمدي نك اسكندرنامه سى
ويا بويوك اسكندردن بحث ايدى ۱۳۹۰ دن قاله روماتيك بر دستانى در . بو بويوك
مقياسده اولان ادبى اثر ك لسان علمى نقطه نظرندن حائز اولديغى فوق العاده اهميت
شوندىن ايلرى كليوركه اصل عثمانلى - توركجه سندن قاله ايلك اثر اولديغى ايچون ، بزه ،
عثمانلى دولتنك قورولديغى ايلك عصرلرده بو لسانه ك شكل و حالنى عيانا كوسترمكده در .
بوندىن ماعدا ، عثمانلى توركجه سته عائد ك اسكى و شيمدى يه قادار بزه معلوم اوله بيلن ايكي
اثر ده ا واردركه ، بونلرده «۱۵» نجى عصردن قاله در . بريسى «ايكنجى سلطان مراد»

[*] مقدمه ده مؤلف شوسوزلى سويله يور : [بوكتاب اول عمران ديلجه دوزولش ، آندن
عربى يه دوندورمشلر و آندن فارسى يه دوندورمشلر ، و بن ضيف محمود بن محمد البارجىنى تركى يه دوندوردم
امير عظيم محمد بن منتشه . . . » بوكتاب بنم ايچون تركى يه دوندور و برسه ك عظيم منت اوله »
ديدى . آنك امثال فرمانندان اونورى بوياننامه الدين كلدكجه تركى يه دوندوردم .]

[**] ۱۳۲۷ - ۲۸ سنه لرنده اوراده سياحت ايتش اولان « ابن بطوطه » بويرى بويله تعين

ايدىيور (جلد ۳ ، ص ۲۷۹ - ۲۸۰)

[***] هامر پورغشتال ، طوغانجى كتابى ، پشته ۱۸۴۰ ، هارنله بن طبعى (آلمانجه)

زمانلرنده یعنی ۱۴۲۱ - ۱۴۵۱ آرالرنده وجوده کتیریلش اولان « روم سلجوقیلری تاریخی » ؛ [*] دیکری ده « الفرج بعد السدة » ادلی حکایه لر مجموعه سیدرکه ، « وامبری » طرفدن قسماً نشر و شرح ایدیلش اولوب قطعی بر صورتده ۱۴۵۱ (که ۸۵۵ هجری) تاریخی حاملدر [**] .

بوراده شویله بر سؤال وارد اوله بیلیر: عیبا « اورخان » و « مراد خداوندگار » زمانلرنده یاشامش ، بناءً علیه « احمدی » ایله معاصر بولومش شیخ یحیی نیک تاریخی اثری - که اصلی قالماش اولوب آنجا ۱۵۰۲ ده اثرینی یازان « عاشق پاشازاده » نیک منبع اوله رقی قوللانیدیغی بیلورز - استئنایده جک اولورسه ، شبهه سز که ده اوج اولکی سلطان (عثمان ، اورخان و برنجی مراد) زمانلردن المزده قالمش اولان بر طاقم و ثائمه هر حالده « اسکندر نامه » دن اسکی دکلیدر ؟ اوت ، ۱۳۹۰ سنه سندن اول بویله وثیقه لر موجود اولوب عدلری ۱۵ اولدینی کچی (ایلك دفعه ۱۵۷۴ ده ، صوکراده ۱۸۵۸ ده) فریدون بیک « منشآت سلاطین » مجموعه سی نامی آلتنده نشر ایدیلشدر [***] . بونلر هر نه قادار عثمانلی تورکجه سنده یازیلش وثیقه لر ایه ده - هر حالده قطعاً صوکرادن یازیلش اولمایانلری بیه - بزه قالمش اولان شکللرنده ، موضوع تاریخمزه عائد لسانی آثاردن اولاماز . زیرا بونلر تمامیه ۱۶ نجی عصر لسانه تحویل ایدیلش اولوب ایچنده ۱۴ نجی عصر دن قوللانیلان قدیم شکللردن پک آز برشی قالمشدر . بزامینز که ، بواون بش پارچه وثیقه نیک متلرینی ۱۴ نجی عصر دن قاله محرر لر و اوراق ایله قارشیلان شیران هر کس ، بوبایده عینی قاعته ایریشه جکدر . بناءً علیه ، بودیدیکمز ۱۴ نجی عصر ده وجوده کلش اولان عثمانلی تورکجه اوراقدن آنجا تاریخ نویس لر استفاده ایتمش ، فقط اوزماندن قاله اصل لسانی اثرلر شیمدی به قدر کوروله مز اولمشدر .

خلاصه بوکون اسکندر نامه نیک رجحانه قارشی - احمدی ایله بر زمانمه یاشامش باشقه محرر لک اثرلری تماماً و یا قسماً قالماش اولدیغندن دولای - کیمسه اعتراض ایده مز . زیرا

[*] م . ت . هوتسا : آناطولی سلجوقیلری تاریخی ، لایدن ۱۸۹۱ (فرانسزجه)

[**] وامبری : اسکی عثمانلیجه تدقیق لری ، لایدن ۱۹۰۱ (آلمانجه)

[***] جلد ۱ ، ۵۶ - ۱۱۶ صیفه لر ، ۱۸۵۸ ، استانبول طبعی . فریدون بیک و منشآت حقنده دها زیاده تفصیلاتی « تورک (عثمانلی) تاریخ یازمچیلری » اثرینک جلد ۱ ، ص ۲۷۷ - ۲۷۰ ده بولورسکنز (ماچارجه) .

بونلر - ولوکه «اخمدي» نك معاصرلری اولمش اولسهر بيله - هر حالده بر آرزوگرا، دها
دوغروسى همان بر عصر صوگرا يازمشلردرکه، بو صورتله، اونلردن هيچ برينك ادبی
«انشا»سى، زمان اعتباريله، «اسکندر نامه»یه تقدم ایده منر. ايشته مثلاً - «لطيفی» ده دیوانندن
بر قاچ مصراع بولا بیلدیکمز - يازى آنجاچ «برنجی سلطان يازید» زماننده؛ یعنی ۱۳۹۰ دن
صوگرا يازمغه باشلامشدر. کذلک - ویا نه ایمراطور وقرال سرائی کتبخانه سنده «مولود»
نامنده کی دینی منظوم اثری بولونان - سليمان مېلى ايله يته - لطيفی نك «چکنامه» سندن
بر قسمی درج ایتمش اولدیغی - احمد داعی آنجاچ ۱۵ نجی عصرک ايلک قسمنده پارلامشدر
و «امیر سلیمان» کسراينده یاشامشلردر. انهری ايله، «خسرو و شیرین» ک مؤلفی ویا خود
مترجمی اولان شیخی ایسه، «برنجی سلطان محمد» و «ایکنجی سلطان مراد» (۱۴۱۰-۱۴۵۱)
زمانلرنده قلم اویناتمشلردر.

حالبوکه اسکندر نام ۱۳۸۹ ویا ۳۹۰ سنه لرنده میدانه کتیریلشدر. حتی مؤلف
بویوک اثرینک صوکنده (که ۳۸۲ صحیفه در) بو تاریخی اوچ تورلو تعین ایدیور:
بر دفعه، دیبور، اثری بیتیردیکی زمان ۷۹۲ سنه سی ربیع الاخرینک ابتداسی، ویا بزه
کوره، ۱۳۹۰ مارتنک ایکنجی یاریسی (۱۹ دن اعتباراً) ایدی [*]. اوندن صوگرا،
آلنده کی سطرده باشقه بر یولده افاده حال ایدرک، اسکندر زمانندن اثرینک یازیلشنه
قادر - نه اکیسک نه ده آرتیق - تام ۱۷۰۱ سنه کچمش اولدیغی سویله یور [**]. بوکایغی
اسکندر کوره اولان تقویم حسابنه کوره - که بیلدیکمز اوزره میلاددن اوکجه ۳۱۲ سنه سی
تشرین اول ندن باشلا یور - ۱۷۰۱ سنه سی ۱۳۸۹ دیمک اولور. نهایت یته باشقه بر یرده
ملکشاه زمانندن اووقته قادر ۳۱۰ سنه کچمش اولدیغی قید ایدیور [***]. بوايسه جلالی

[*] اصلنده : کیم یدی یوز طفسان ایکنجی ٹیل

اولنده ایدی ربیع الاخرک
کاولدی نظمی ختم اوشبو دفترک .

[**] اصلنده : شاه سکندر دن دخی کچمشدی هم

مینک یدی یوز ٹیل و بر بی بیش و کم

[***] اصلنده : هم ملکشاه دولتندن دخی بیل

کاول ٹیل ایدی اوچ یوز اون تاریخ ٹیل

تقویمی درکه، بوحسابجه، ۱۰۷۹ مارت ۱۵ دن باشلانہ جق اولورسه، آرانیلان تاریخ ۱۳۸۹ سنہ سنہ اصابت ایدر .

حال بویله اولونجه ، «اسکندرنامه» نك بو صورتله یالکز الك اسکی عثمانلی - تورکجه لسان یادکاری ده کیل ، عینی زمانده احمدی نك ده ایلک عثمانلی تورک شاعری وعینی زمانده غرب تورک ادبیاتنده کی «رومانیک مکتبی» نك ایلک مؤسس اولدینی میدانہ چیقار . «احمدی» نك اسکندر نامه سنك برچوق نسخهلری ال یازیسی اوله رق قالمشدر . نته کیم ماجار انجمن دالشی کتبخانه سنده «دانیل سیلاخی» متروکاتندن آلینمه دورت دانه واردر . (تورکجه اثرلردن ۸۳، ۲۱۱، ۲۴۹، ۲۶۷، نومرولر آلتنده) . برنسخه سی ایسه «وندیک» ده «سن مارکو» کلیسای کتبخانه سنده اولدینی کی، برنسخه سی ده بنده موجوددر . شیمدی یه قادار بوندن یالکز «ژوزف هامر» - فقط لسانی نقطه نظر دن ده کیل - ادبی بر محصول اولق اوزره، وندیک ده کی نسخه یه استناداً، بحث ایله مشدر [*] . لکن بو خصوصه کنديسنه بویوک برشی مديون دکلز . زیرا مخبرک بزه ویردیکی معلومات واورته یه قویدینی قضیه لر اوقدر قاریشیق ومتضاددرکه، ایچنده دوغروسی بولوب سچمک محالدر . بوندن ماعدا، وندیکده بولونان نسخه ده کی دستان - هامرده کوردیکمزکی - دیگر برچوق نسخهلردن بوسبتون باشقه برتألیف اولوب، هیچ بر زمان ۱۳۹۰ ده یازیلش اولان اصل منظومه دکلدر؛ بلکه یا احمدینک بالذات ۱۴ نجی عصرک ایلک سنهلرنده باشدن باشه دیکشدر بوب توسیع ایتمش ویا - دهازیاده محتمل اولدیغنه کوره - وفاتندن صوکر باشقه برینک تبدیل وتعدیل ایله مش اولدینی باشقه برنسخه اوله جقدر [*] . زیرا «وندیک» ده کی نسخه ده بولونان «اسکندرنامه» یاری نثر یاری نظم ایله یازیلشدر؛ بوندن ماعدا، ایچنده، «برنجی سلطان یازید» ک وفاتندن امیر سلیمان وحی اونک دور سلطنته قادار سلجوق وعثمانلی تاریخی مزج ایدیلشدر . بناء علیه بوائر ۱۴۱۰ سنهلرنده یازیلش اولق کرکدر ؛ بونکله برابر وندیک نسخه سی وقوعاتی تقریباً ۱۴۱۰ سنهلرینه قادار کورتوردیکی حالده، صوکنده، اثرک ۷۰۴ ویا ۱۲۰۴ تاریخلرنده یازیلش اولدینی سویله یور . غریبدرکه ۱۴۱۰ صیرالرنده وقوع بولان شیرلی ۱۳۰۴ ده برآدامک ناصل یازه جغنی «هامر» نظره آلامش اولدینی کی، احمدی نك ۱۴۱۴ ده

[*] اسکندرنامه نك وندیک نسخه سی ، هامره کوره ، ۷۲۰۰ بیت دن مرکب اولوب مجموعی ۱۴،۴۰۰ مصرعی حاویدرکه؛ بوحسابجه اصل تألیفدن ۳۰۰۰ مصراع فضلدر .

/**] طاشکوبری زاده نك - که ۱۵۸۹ ده وفات ایتمش اولوب ابر تراجم احوال کتابی صاحبی در-

«شقائق نعمانیه» عنوانی اثرپنه کورده، هجرتک ۸۱۵ یعنی میلادک ۱۴۱۲ سنه سنده وفات ایتمشدر .

وفاتی کندیسنک ده پک اعلامعلومی اولدینی حالده، اکر ۱۳۰۴ ده (۲۰-۲۲) یاشنده اولورسه، اولدیکی زمان طبعی ۱۳۰ یاشنده بولونمەسی لازم کلدیکی جهتک ده ناصلسه فرقدە اولامامشدر. عمومیتله بیلین دیگر نسخهلر آراسنده کنری ملکیتمره بولونامه ال یازیمه مختلف سبیلره وهر نقطه نظر دن برنجیلکی ویردیکم کی قونفرانسمه ده اون اساس اتخاذا یتشمیدر. بوال یازیمی اوقتاوو جنسامتده ۳۸۲ صحیفه یی حاوی اولوب هر برنده ۲۸-۳۰ سطر بولونمقده در؛ اوصورتله که بوتون دستان همان ۱۱۴۰۰ مصراع قادار طوتویور؛ وجمنده کی وسعت دولایینسله ۱۴ نجی عصر عثمانلی تورکجه سنک تدقیق ایچون پک مبذول بر مواد جموعه سی تشکیل ایدیور. ۹۹۱-۱۰۰۰-۱۹۱۱-۱۹۱۲-۱۹۱۳-۱۹۱۴ مؤلفک هویتی و اثرینک اسمنی اصل مشدن بیلورز؛ زیرا بونک دیباچه سنده، مؤلف، چوق کره، اسمنک احمدی اولدیغی، و اسکندرنامه عنوانلی بر کتاب یازمقده بولوندیغی ذکر ایدیور [ص ۹ و ۱۰]. مؤلفک حیاته کلنجه، بوباده پک از شی بیله بیلورز. عثمانلی تورک تراجم محررلری، دوغدیغی یر حقنده بزى برآز قارا کلقدە براقیورلر؛ بونلردن برینه کوره «سیواس» یعنی آناتولی نك شرق طرفدن، دیگرینک افاده سنجه ایسه «کرمیان» یعنی آناتولی نك غرب ولایتلرندندر. مع مافیه هر زرده دوغمش اولورسه اولسون شوراسی محققدرکه، بویوک اسکندردن بحث ایدن منظومه سنی یازدیغی زمان، کرمیان ولایتده و بونک مرکزی اولان کوناهیم قصبه سنده اقامت ایتکده ایدی. حتی اثرینک ناصل وجوده کلدیکنه دائر مقدمه سنده ایضاحات ویردیکی صیراده «سلطان بایزیدک لطفیله کلامه کلدیکنی، و بکوزل انخیلری اونک ایچون بیان ایپلکنه دیزدیکنی یعنی بو شعرى اونک نامنه یازدیغی» سوبله یورو: «چونکه، دیور، اوده بر اسکندر اولدینی ایچون بویله بر کتابی کندیسینه اتخاف ایتک قدر لایقلى برشی اولاماز» [*].

[*] اصلنده: اول سلیمان زاده پشاه جهان

بایزید ابن مراد ابن اورخان

چون سکندرنامه به اوروب قلم

مشکدن کافوره چکدم بن رقم

هر سوزی آنده ملخص ایده لوم

بس شاه آدینه مخلص ایده لوم

کاول ملک اسکندر ثانی درر

اوشبو تحفه آنکا ارزانی درر

لطیفی در آتینک جانکا سوز سوبله دن

اوشبو زیبا درلری نظم ایله دن

بو آچیق اقرارک معناسی شودرکه، احمدی بو کتابی «سلطان یازید»ک تشویق ویا توصیه سی اوزرینه یازمش، و دیمک که اوزمان اونک محیطنده یاشامقده بولنمشدر. حالبوکه، معلوم اولدینی اوزره، «برنجی سلطان یازید» تخته کچمزدن اول یعنی ۱۳۹۰ دن اول برچوق زمانلر کریمیه ولایتی والیلکنده بولونمش و کوتاهیله ده سرانی قورمشدی. ایشته «احمدی» شو صورتله بوراده و او زمانلرده شهزاده ایله تماسده بولونمشدر.

«لطیف»یه کوره احمدی معاصرلری آراسنده اک پارلاق بر اقدار واک بویوک برکال صاحبی ایدی؛ «تصوف، طبیعیات، طب و هندسه کبی بر طاقم علملرده اقرانه فائق بر قدرت کوستردیکی کبی، عینی زمانده ممتاز بر شاعر و ماهر بر ناظم اولان بو آدم اطرافچه خوش کورولمه دی؛ و حتی اسکندرنامه سی ده اوزمانک ایلری کلن صفقاری آراسنده ناخوش برقبوله مظهر اولدی که، بوجهت، مؤلفمزی پک بویوک بر حزنه دوشورمشدر.. بونکله برابر ۱۵ نجی عصرک ایلک سنه لرنده «امیر سلیمان»ک سراینده کی شاعر و مدحیه خوان لری صیره سنده صاییلان برقاق معاصر ی ایله برلکده ادبیاتک مختلف ساحه لرنده چالیشمش و بوجهت لرده بررول اوینامشدر. اسکندرنامه دن باشقه ده ابر طاقم مختلف اثرلری واردرکه بونلردن بیلدکلر من شونلردر: ۱. - امیر سلیمانه تقدیم و اتحاف ایدیلش اولان بر دیوانه یعنی منظومات مجموعه سی؛ ۲. - برچوق قصیده لر (یعنی مدحیه نامه لر) و بیتلر ۳. - جمشید و هورمید عنوانلی رومان تیک بر منظومه [*]؛ ۴. - فارسیدن ترجمه ایدیلش بیتلر؛ ۵. - طبی اثرلر. یوقاریده ذکر ایتیش اولدیم کبی، ۱۴۱۲ ده وفات ایله مشدر. ایشته «اسکندرنامه» مؤلفنک حیات و ادبی فعالیتی حقنده بیله بیلدیکمز شی بوندن عبارتدر. شیمدی، نظرمنی اصل اثره چویره رک بونی اولادبی بر محصول ویا شاعرانه بر تألیف اولق اوزره کوسترمک، صوکراده دیگر بر مناسبتله لسان نقطه نظرندن تدقیق و تشریح ایتمک ایستهرم.

بو بویوک مقیاسده منظومه، مسلمان محررلرده عادت اولدینی اوزره، بر دیوانه ایله باشلا یور؛ یعنی اولادجناب حق، صوکرای پیغمبرلری، محمد «علیه السلام»ی تحمید و تذکیر ایدیور: صوکرای سوز ویا بشری کلامه و نهایت زمانک حکمرانی اولان برنجی

[*] بو اثری ایلک عثمانلی ادبیات تاریخی محرری سری (وفاتی ۱۵۴۸) «هشت بهشت» آدلی اثرنده ذکر ایدیور.

سلطان یازیده تجیل و شکرانی اتحاف ایله یور . و بونلر بیتدکن صوکر (ص ۱۲) اصل و قوعات ک حکایه سنه باشلایورکه ، بو ، صوکر ویره جکمز معلوماتدن آکلاشیله جی وجهله ، منظومه نك مختویاتی دخی تشکیل ایدن اوچ قسملک آنجاق بریدر .

دستانک احتوا ایندیکی وقع ویا حکایه ، حائر اولدینی ماصال ویا رومان شکل ورنکیله شو صورته در : ایران حکمداری دارا بویوک براردو ایله روم دیاری اوزرینه یورومش و قانلی بر محاربه ده روم اردوسنی محو ایده رک ، اسیر ایدیش اولان قرالی (یعنی قیصری) ده آصمشدی . . بو صورته بوتون روم اولکهنی استیلایتدکن صوکر بونی وزیرلری آراسنده تقسیم ایده رک یالکز اونلرک کندیسنه بر مقدار ویرکی ویرمه لرینی شرط ایتشدی . یونانه ولایتی ده روم فیلیقوسی « مایدونیالی فیلیپ » ویردکن صوکر ، بونک قیزی آلهرق مملکتنه کری دوشمشدی . اوراده کندینی عشرته ویره رک بر مدت صوکر اولمش ویرینه دارا (داریوس قومانتوس) آدلی اوغلی کچمشدی . « فیلیقوس » ک ایسه براوغلی اولمشدی که بوکا « افلاطون » و « بوقراط » (پلاتون و اپیوقراتیس) اسکندر نامنی ویرمشلردی . بو چوجوق ، سرای منجملرینک تعیرلرینه ، کوره بر زمان شرق و غربک حکمداری بر پرنس اوله جقدی . چوجوغی آلتی یاشنه قاداز برسوت نه بویومش ایدی . یدی یاشنده ایسه آریسطو (آریستوتله یس) مختلف علملردن درس ویرمه باشلامشدی . ده اون یاشنده ایکن آدم عقللی بر فیلسوف اولمش ، حتی آریسطو بیله ، اوکره ندکلرینی بو قدر ایی بیلشنه قارشی حیرتله دوشمشدی . اوندن صوکر « اسکندر » آوجلیق اوکره نمش ، بونده ده ممتاز بر تیرانداز اوله رق چیقمشدی . اونیش یاشنده باباسی « فیلیقوس » اولنجه کندیسینی اوزماندن اعتباراً آرتق مملکتک حکمداری بولونویوردی . سلطنته کچر کچمز ایلمک ایشی اطرافه برچوق عالم و حکیملری طوبلایه رق اونلرک نصیحتلرینه مراجعت ایتک اولدی ؛ دولتنک قوی و محکم اوله بیلمه سی و قدرت و شوکتی آرتیرمه سی ایچون نه یایمه سی و ناصل داورا نمه سی لازم کلیوردی ؟ . . بونک اوزرینه آریسطو ، بوقراط ، فلوپونه ، سقراط کلدیلر ؛ فقط کندیسنه نصیحتلرینی ویرمزدن اول ، اکسزین مضمر پیغمبر یتشدی ؛ و اوکا دنیانک ماهیت واصلی ، یارادیلشک حکمتلرینی و سائرده ی مسلمان مغویته کوره اکلاتدی . بو دیدکمز عالم بو سوزلری کمال حیرتله دیکله یوب تصدیق ایتدیلر . بونک اوزرینه حضر بردن بره اورته دن غائب اولدی . « اسکندر » ، حضرک سویله دکلرینی بر دین کبی قبول ایتمش و اوکا اینانمشدی . بو درت

حکیم ایسه دنیا ایشلرینه عائد نصیحتلر نی آری آری کتابلره یازه جقلر نی سویله دیلر. و بو کتابلری یازه رق کندیسنه ویردیلر. اوده بودورت کتابی (نصیحتنامه) یی او قویوب ایچنده کی نصیحتلری آلدی؛ و بونلره مخالف حرکت ایتدی. بر چوق ملنلر و حکمدارلر «اسکندر» ک حکم و عدالتی کوره رک برررر اطاعت کوستردیلر، حتی ا ک اول مصر و سوریه سلطانی فرماننه بویونا کدی. اوندن سوکرا «اسکندر» ایران و تورانی ضبط ایتک فکرینه دوشدی و بو مقصدله دارا یه فارشی حربه کیریشمکی تاسارلادی. بو قورونتونک هیجانلری آراسنده بر کیجه رؤیاسنده کوردی که کوک آچلیور، بملک یره اینور و کتیرمش اولدیغی بر قلیج ی اوکا ویریور [*] و دیورکه: «بو اللهک قلیجیدر، بونی سکا دشمنکی ازمک ایچون ویریور. شو حالده قالدی، بوتون قراللره حربه باشلا؛ زیرا شرق ایله غرب سکا ویریلشدر». صباحلین او یا تچه آریسطوی چاغیروب وقعه یی نقل ایتدی. آریسطو بونک «یالانچی دکل دوغرو بر رؤیا اولدیغی، و هر حالده تحقق ایده جکنی» سویله دی. بونک اوزرینه «اسکندر» دارایه حرب اعلان ایتدی. بو ایسه اوکا بر کیله صوصام تخمی [**] کوندردی که، بونکه، روم طوپراغنه کونده ره جکی اردونک بو کیله ده کی دانه لر قادار چوق عسکردن مرکب اولدیغی آکلاتیوردی. «اسکندر» ایسه بو تخمی بر خرو سه ییدیره رک

[*] بو شایان دقت پارچه اصلنده سویله در:

بر کیجه دوشده کورورسه / کیم فلک

آچلو بن یره اینر بملک

بر قلیج کتوروبن ویریر آنفا

دیرکه «الله ویردی بونی سانفا

قلیج الله کدورر چالغیل بونی

اول کیشی یه کیم بیله دشمن سنی

یورو و سلطانلر ایله ن ایله حرب

کیم سانفا ویرلری قورور و غرب

بونک آتیلر حقنده کی روایت ایله تصادفی پک غریبدر. معلومدر که آتیلانک سراینه کیتمش اولان

بریسقوسی و سوکرا بوردانسی الله طرفندن آتیلایه بر قلیج احسان ایدیلش اولدیغی و اونک ده بر بوزنده او سایه ده حکمدارلق قوردیغی سویله یور. بریسقوس بونی هونلر آراسنده بولوندیغی زمان یازیوردی. احتمال که بو، حقیقه هونلرده موجود بر روایت دی.

[**] اصل متننده دانه کنجین دیورکه معناسی (صوصام، هند بوغدایی ویا مصر) دیمکدر.

دارايە خبر كوندردى؛ واوكا اردوسنك چوقلغنه كووه نمه مى لزومنى بىلدىردى. بوخروس ناصل تخمى يوب يوقايتدىسە، تك بر آدمك ده بوتون اردوينى مھوايدە بىلە جكنى سويلەدى. بونك اوزرينە دارا پك زيادە غضبە كلەرك اسكندره قارشى حاضر لاندى. اردوسندە ايران، توران، چين وماچين، روس، خطا، هند، سند، مغرب وكشمير ايللرندن اردولر بولونوردى كە بويلە بر بويوك اردونك مثلى جهانده هيچ بر حكمدار طوپلايه مامشدى. دارانك عظيم براردو ايله روم مملكتە يورومك اوزره حركت ايتديكنى اسكندر خبر آيلر آلاز اوده حاضر لاندى؛ ووزيرلرينە دونەرك «مظفر اولورسە هر برلرينە بر مملكت ويره جكنى و اونلرى اورايە سلطان ايدە جكنى» وعد ايتدى؛ و «هر نه قادار آزلق ايسه لرده اوبويوك كتلەدن قورقمامە لرني سويلە يەرك اك اول كنديسنك حربە كيره جكنى و اولورسە ايلك اوكە كنديسنك اولە جكنى» تامين ايتدى. ووزرلر بوسوزلر اوزرينە غيرتە كلەرك اسكندرلە جان وباش برابر اولملارى اوزرينە اوده روم اردوسى ايله دارايە قارشى سيكىرتدى؛ سوريه حدودلرى اوزرنده، فرات يانسندە بر يىلدېرم خيزيله دارا اوردوسنە چاىدى؛ وبونى جهانك اوزمانە قدر كورمەديكى بر جنك وقان ايچندە تارومار ايتدى. دارانك ايكي آدامى، ماهار ايله ماهيار اونى اولديزيمك ايستە ديلرسە دە يالكرز ياره لايە بىلدىلر. صوكرا اسكندره التجا ايدەرك يادقلىلە اوكونمك ايستە ديلر. اسكندر، آديستونك كنديسنە ويرديكى نصيحتلره تبعيت ايدەرك، بونلرى آصديردى، ودارايى خستە ياناغندە كورونجه طالەك بوقرارسز لغندن دولايى كنديسنى تسليه ايدەرك اوتندن عفو طلب ايتدى. دارا وصيتندە بوتون ملكنى، تختنى، تاجنى، خزينە لرني و روسنك آدى قىزنى اسكندره براقهرق، كوزلرني قاپادى. بوصورتلە بوتون ايران اسكندرك اولدى؛ اوده محاربەدن صوكرا بر مدت دارانك پايتختندە ديكە نمك ايچون اقامت ايتدى.

بوپارلاق مظفريت نتيجه سنده تورانه دە اطاعتى آلتە كىردى. يالكرز زراسپ آدى بر حكمدارك ملكى اولان زابلستانە تسليم اولمادى. بونك اوزرينە اسكندر بومملكتى دە ضبط ايتمك ايستە يەرك كنديسى ايلچى قيافته كىردى، وزراسپك بولوندينى مېستانە شھرينە كيرهرك اسكندرك بياناتنى تبليغ ايتدى. ايلچى نك وقور طورى، ومكلف سوزلرى «زراسپ» ك او قادار خوشە كىندى كە اونكلە بر هفتنى برابر كچىردى. زراسپك دنياده امثالى بولونماز بر دلبر قىزى ككشاه ساخته ايلچىنى كورونجه اويلە بر عشق وسودايە دوشدى كە

کیجه کوندوز آرقه سندن آغلا یوردی . دادیسی اونی تسلیه ایتمکه موفق اولما ییجه کندیسنه نه یاپوب یاپه رق بر ملاقات حاضر لایه جغنی تأمین ایتدی . ممتاز بر رسامه لطیف بر تابلو یاپدیره رق کلشاهک بوتصویرنی اسکندره ، یعنی بوساخته ایلچی یه کوندردی . او بولوحه یی کورور کورمز حسنه مقنون اوله رق حکمدارک قیزی ایچون یاتوب طوتوشمغه باشلادی . نهایت دادی نك وساطتیه سرائیک باغچه سنده «کلشاه» ایله بولوشمه یه نائل اولدی . بو کوروشمه دن صوکر اسکندرک آرتق نه کیجه نه کوندوز راحتی قالمادی ؛ کوزی اوکندن دلبر قیزک خیالی هیچ بر آن اکسیک اولیور ، اونک متصل آرایور ، آ . ایدیوردی . «زراسپ» ک سرائندن اوزا قلاشوب مملکته دوندکن صوکر «آریسطو» یی بر چوق هدیه لرله سیستانه کونده ره رک اوکوزل پادشاه قیزی کندیسنی ایچون ایستدی . فقط «زراسپ» بوطلب اوزرینه غضبه کلهرک تکلیفی رد ایتدی وارسطو تشبثده بر ثمره الله ایده میهرک کری دویمکه مجبور اولدی . بونک اوزرینه اسکندر ۶۰۰۰۰ کشی دن مرکب بر اردو ایله زراسپ اوزرینه یوروپهرک اردوسنی اوردی ، ازدی ؛ اوندن صوکر سیستان شهرنی ده هجوم ایله ضبط ایتدی . هجوم اناسنده کلشاهه یکیدن قاووشمق ایسته دیکی ایچون کیجه کندیسنی سرائنک باغچه سنده بکله مه سی ایچون خبر کوندردی . «زراسپ» ایسه قیزک عشقه طوتولدیغنی بوصیراده خبر المش اولدیغنی کی ، اونک هر نه اولورسه اولسون اسکندره وارمق چاره لرینی بوله جغنی ده تجربه سیله بیلدیکی ایچون باشقه یاپه جق برشی قالمادیغنی آکلادی ؛ اسکندرک اطاعتنه کیره رک ملک و تختنی اوکا تسلیم ایتدی .

بویه جه زابلستان ده ملکی داخانه کیرنجه ، هنرمند مملکتلرینک حکمداری «کرمه» ، کندیسنه اطاعت ایده رک ویرکی کوندرمه سنی وعکس تقدیرده حرب آچوب اوزرینه یوروپه جکنی ، مکتوبله بیلیدردی . — ده اوجه رؤیاسنده روم طوبراغندن بر حکمدار حقیقه رق شرق و غربی فتح ایده جکنی وبوتون حکمدارلرک کندی اطاعتی آلتیه کیره جکلرینی کورن — «کید» اوکا قارشی کلکه جسارت ایده مدی ؛ و بر ایچی کونده رک مملکت وخزینه لرینی ویره جکنی وقیزی شهر بانو یی ده تزویج ایده جکنی خبر ویردی . اسکندر بوتکلیفی قبول ایتدیکی کی «شهرانو» نك اسمنی ایشیدیر ایشتمز ده کورمه دن عاشق اولدی . بونک اوزرینه اردوسیه هنده کیردی . و حکمدارک قیزی آلوب تزوج ایتدی . اسکندر بوراده ده هند حکیم و عالم لرینک نصیحتلرینی دیکله دی . بر حکیم اوکا کائناتک میدانه کلیشنی ، حیاتک یر یوزنده ظهورینی ، انسانک یارادیلشینی ، یر یوزنده چوغالوب توره یشنی آکلادی .

اوندن صوکرا مشهور بر حکیم اوکا انسان بدنک هر قسمی ، بونلرک آیری آیری طرز تر کبلیخی ، صوکرا بدن وروحک اوصاف وقوتلرینی ، وخسته لغک کیفیتنی ، ونهایت حفظالصحه قاعده لرینی سویله دی . اسکندر قیشی قسماً اکلنجه ایله ، قسماً آوجیلقله کچیردکن صوکرا ایلك بهارده هندوستانه حکمداری فور (پوروس) ه قارشی اردوسيله حرکت ایتدی ؛ اونک فیلرینی آزه رک اردوسنی محو ایتدیکی ، کی کندیسیده محاربه ده قرال فوری اولدیردی ؛ وبوتون هند وسند اولکه سی یو صورتله کندی ملکنه کچدی . حکمدار فور ایشنی بیتربیترمزیمین دن بر سفیر کله رک مملکتلرینی ، دائماً راست کلدیکی هر آدم وحیوانی قومایوب اقا ایدن بر اژدردن قورتارمه سی ایچون رجاده بولوندی . اسکندر بو دعوته اجابت ایده رک چینه کتدی وهان اوراده کی مدهش اژدری تپله دی . اوندن صوکرا صوده قاراده دولاشوب ده ا اراق قطعه لرده نه لر بولوندیغنی بيلمک هوسنه دوشدی . بونک اوزرینه معیتله کملره بینه رک دکزه دوغرو چکوب اچلدیلر . اولا رنج آداسنه ایریشدیلرکه بونک اورته سنده « قانادلی آداملر » ک اوچوشدیغنی کوردیلر . فقط لاقیردیلرینی آکلایه مادیلر ؛ صوکرا رایع ه واردیلرکه بورانک اهالیسی چیریل چپلاق کزیور و طوپراغنده آلتونه اوتی بیتیوردی ؛ اوندن صوکرا واقواله آداسنی ده زیارت ایتدیلرکه بوراده ده برقرال قیزی سلطنت سورویور وایچنده یمشلی واقواله دیه سس ویرن آغایملر بولونیوردی ؛ صوکرا اهالیسی غایت کوزل اولان پانه وایچنده کویک شکنده فنا روحلر ساکن اولان آتوالریمین آداسنی ده کوردیلرکه بوراده بر حکیم اسکندر دکرده نه تورلو غریب مخلوقلر یاشادیغنی سویله دی . اورادن هنده کیزینه ، صوکرا بابا آداسنه کیتدیلرکه اسکندر بوراده سرنمیب آدی بر شهر بنا ایتمشدر . یئنین آداسنه واردقن صوکرا اردوسيله دیگر بر آدایه ده ایریشدیلرکه بوراده غایت بویوکویوکسک بللور دن بر سرای اولوب ایچندن کویک لاشی آدملر حقیقه رق اسکندرک اردوسنه هجوم ایتدیلر ، لکن ینه مغلوب اوله رق بللور سرایلرینه دوندیلر . اسکندر بو بللور سرای اله کچیرمکه موفق اولامادیغندن اردوسنی آلوب تکرار چینه دوغرو سوردی . اوزمان تورک ، کشمیر ، واخان ، تبت ، مکران ، آملق ، چین خلاصه بوتون شرق حکمداری تامغاچ پانه بولونیوردی که معظم اردوسيله ضعی شهرنده

اقامت ای دیوردی . «تامغاچ» خان اسکندر قارشی چیمغه جسارت ایده مدیکندن اوکا اطاعت کوستردی ، اوده کنديسنه و مملکتی خلقه قارشی عادلانه دوراندی ؛ اورادن «اسکندر» شرقه دوغرو کیده رک طيغتک دها نه کبی غریبه لری بولونديغنی کورمک ایستدی . ایلک اوکجه کشمیر واروب ، اورادن تورك ایل نه کتیدی که بوراده برچوق ولایتلر و شهرلر واردی ؛ بر قسمی تامغاچ لخن ویرکی ویریور ؛ دیگر بر قسمی ایسه مستقل بولونویوردی : بوراده تارخانه آدی بر حکمدار بولونویوردی که صایسز براردوسی واردی . هبسی ده او قلو وزر هلی آتیلردی . اسکندر قانلی بر محاربه ده تورك لری - که شیمدی بونلرک آدی تاتاردی - دارمه داغین ایتدی و تارخان بوصیراده اله اسیر دوشدی . بونک اوزرینه اسکندر اولکهنسک تا ایچریلرینه کیره رک بوتون ولایت و قصبه لری آلدیغنی کبی تامغاچ ی ده ینه حکمدار براقدی . اسکندرک دینی داوود مذهبی اولدیغنی ایچون اورانک - بترست اولان اهالیسنی کندی دینه چویردی . اوندن سوکرا بوتون مملکتی دولاشه رق تورلو تورلو غرائب و عجائب کوردی . مثلاً : برالی بر آقایی ، یابانی آداملر ، سوکرا داغلر ده بر بونلرک طوئانلر واردی .

اسکندر بوتورك ایلندن توغوزغوز آدی اوجی بوجاغی بولونماز بر اولکجه کچدی . بوراده نفوسی چوق بر طاقم آداملر کوردی ؛ بونلر طیشاریدن کورونش لرنده انسان فقط طبیعت و مزاجلرنجه تمامیه جانوار ایدیلر . سوکرا دها باشقه بر قوم کوردی که قورت گبی ایدی . سوکرا ینه چوللر و داغلر آراسنده بر اوچنجی قوم دها کوردیلر که فیل کبی خرطوملری و قوش کبی قانادلری واردی . بونلر انسانلر کبی یوروپورلر ایسه ده قوش کبی ده اوچویرلر و سسلری قوش سسته بکزه یوردی . ینه باشقه بر داغده انسانه باشلی بیلانلر ، باشقه بر یرده ایسه کورمک باشلی انسانلر اولوب بونلر ده قانادلی ایدیلر . دها اوزاقلر کیده رک ایکی یوکسک داغ اوزرنده چیریل چلاق کزن ، آچ و سفیل یاشایان بر قوم بولدیلر که ، بو داغلرک اوته سنده یاشایان یا مېوج و ما مېوج قومی اسکیدن بری بونلر اوزرینه هجوم ایده رک هر تورلو اشکنجه لرله محو و خراب ایتکده ایدیلر . اسکندر بوزواللی قومی - کندی رجالی اوزرینه - دوشمانلرینک تیاوزلرندن قورتارمق ایچون اونلرک اولجه هر زمان یاروب کچمکه آلیش دقلری داغلر آراسنده بر دیوار

یابدی که اوزماندن اعتباراً بوراسنی بردها کچه مدیلر. ایشته مشهور «سدا سکندر» دیدکلری دیوار بودر .

اسکندر بوصورتله بوتون شرقی الیه کچردکن صوکر ا غرب طرفک ده طبعی غریبه لری کورمک حرصه دوشدی . بونک ایچون تورانه دوغری حرکت ایتدی ایسه ده دربر موقعده اوکته روسلر و هزارلر چقیدی . اسکندر بونلره قارشى دها زیاده ایلری کیمکه موفق اولامادی ، محاربه ده پک آداملری دوشدی ، لکن صوکنده جناب حق کندیسک امدادینه بر ملک کوندورهک اونک یاردیمله دوشمانلری اوزرینه غلبه چالدى . بونک اوزرینه روسی ایلنه کیرهک بر باشدن بر باشه خراب ایتدی؛ هر طرفنی یاقدی ییقدی ؛ چوجوقلرینی قادینلرینی اسیر ایدوب کوتوردی . اوزمان دیولر باش قالدره رق دنیایی وانسانلری محو و خراب ایتک ایسته دیلر . ایللی بونلره اتفاق ایتش و ۷۲۰۰۰ دیوی آیاقلاندرمشدی . بوندن ماعدا اسکندرک اولککسنی محو ایتک ایچون ۱۰۰۰۰۰ غول و ۲۰۰۰۰۰ ارزک طوپلامشدی . اسکندر بونی ایشیدنجه فراسانه یولیه مارمرانه سکیرتدی ؛ ۳۰۰۰۰۰ فیلی ده برابرینه آلمشدی . دیولره کیریشدی حرب قیزیشدی صیراده، دیولرک قوماندانی بردن بره اکسه سنه آتیلش و بوغازینی اوقدر شدتله صیقمشدی که اسکندرک سسی صولوغی کیلش، قیملدانه مایه جق بر حاله کلشدی . لکن بزدن بره کوکدن یره بر ملک ایتدی . بو ملعون دیوی اولدورهک اسکندری پنجه سندن قورتاردی . قوماندانلرینک اولومندن صوکر ا دیوزک بر قسمی قاچدیله؛ متباقی بر قسمی ده اولدورولدیله .

بومظفیریتدن صوکر ا اسکندر مصره کیدهک اوراده اسکندریه شهرینی قوردی، و عملکتی تنظیم ایتدی . بوراده اقامتی اثناسنده مغرب ملیکه سی قیضه یه بر ایلچی کوندورهک ویرکی طلب ایتدی ؛ لکن ملیکه ایلچی نك طلبنی شدتله رد واعاده ایتدی . بونک اوزرینه اسکندر فنا حالده غصه کلهک معظم اردوسیه اندلسه حرکت ایتدی . ویولده بویوک بر قلعه ضبط ایتدی . قلعه نك امیری قیضه نك اوغلی قنروس ایدی که بونی زوجه سیله برابر زنجیره اوردی . مع مافیه ینه اونی عفو ایتدی ؛ زیرا کندیسنی ایلچی صقیله اندلسه، والده سی یانه کونده رمک صورتیه ، بر حيله یاپه رق خدمت عرض ایتشدی ؛ اسکندر بویله جه اورایه کیدن یوللری کندی کوزلریله کوروب طانیش اوله جقیدی . ملیکه

«قیضه» کندی مملکتده کی تصویرندن ساخته ایچی نک اسکندر اولدیغنی کشف ایتدی؛ فقط کنديسی قبول ایتدیکی زمان مملکتنه قطعاً هجوم ایتیه جکنی تأمین ایتیه سی شرطیه بلا تردد تسلیم ایده جکنی بیلیردی: اسکندره روم ده کیزینک صولرینی معظم بر غیرتله وجدوللر سایه سنده مغرب زمیننه کتیره رک اراضی یی صولامق صورتیه یمینده وفا ایتدی. ۸۰
 «اسکندر» ریوزینک مسکون قسمندن، یدی اقلیمی حاکیتی آلتنه آلدقن صوکرآء هر طرفه آدماملر کوندره رک ده کیزلرده هنوز فتح ایتیه دیکی طوپراق لر وارسه خبر ویرمه لرینی امر ایتدی؛ لکن یوللادیغنی کیمیلر بویه برقارا بولامادیلر.

بونک اوزرینه اسکندر آرتیق حرب ایدیه جک برکیمسه یی بولامانجه، برکون آریسطویه «دانیال»، «ادریس» و «جاماسپ» [*] ک کتابلرندن نه بیلیرسه سویله مه سی، و کنديسندن اولکی وقوعاتدن بحث ایده رک کنديسندن اولکی حکمدارلر کیمیلر اولدیغنی، صوکرآ کی حکمدارلرده کیمیلر اوله جقسه بونلری صایوب دوکمه سی، بالخاصه بوکنديسندن صوکرآ کله جک اولانلری بیلیرمه سی سویله دی. آریسطو کیومرت دن باشلایه رق دورت قبییم فرس یعنی ایرانه طانمائی نک شهنشاهلرینی (پیشدادیان، کیانیان، اشکانیان و ساسانیان) ی بربری آردنجه و قیصه جه صایوب اوکره تدی؛ و صوک سلاله زماننده ده محمد نبی نک ظهورینی آکلاتدی؛ صوکرآ اسلامک انتشاری اوزرینه میدانه کلن مختلف سلاله لردن نشأت ایتیه خلیفه لری، موغوللرک بغدادی استیلا ایده رک خلیفه نک سلطنتی دویردکلی زمانه قادار کوستردی.

بونک اوزرینه اسکندر قالابالق معیتی ایله کعبه و سائر مقدس محللره حجه چیقدی. مکده معتاد اولان آیینلری یاپوب هر درویشی بول بول احسانلره زنکین ایتدکدن صوکرآ قریس شریف ده عزیمت ایده رک خلیل پیغمبرک مزارینی و «مسجد اقصا» یی زیارت

[*] شرق قوملری و مؤلفلری بو «جاماس» ک - که جاماسپ اوله جق - ، کیانیان سلاله سندن «کشتاسپ» ک قارداشی وزمانک اک بویوک حکیم و منجمی اولدیغنی سویلرلر. ایشه بو ذات، حکمت و هیئت عالمک یاردیمیه یازمش اولدینی کتابده، زمانندن قیامته قادار ۵۴۵۰ سنه لک زمان طرفنده نه کیی وقعه لر اوله جقنی، هانکی پیغمبرلر کله جکنی، کیمیلر حکمدار اوله جقنی، خصوصیه بکلنیلن عیسی و محمد نبیلرک ظهورینی و اسلامک یاییلیشینی یازمشدر. ازجمله سلجوقلرک ظهورینی «آسیای قریب» اوزرنده کی سلطنتلرینی تامیله کشف ایتمشدر [ل. کاتب محمد، جامع التواریخ آدلی اثر، ۱۶۳ ص. و یانه اعیراطور و قرال سرائی کتبخانه سی. عثمانلی تاریخی، نومرو: ۲]

ایندی . بومقدس یرلردن مصره کیده رک پاتخنده دنیانک بوتون حکیملرینی ، عالملرینی و هنرورلرینی طویلادی ؛ اولرده ، اونک تشویقلری ایله تورلو علملر تشکیلنه واسکندر نامنه کتابلر یازمغه باشلادیلر .

ایشته «اسکندر» بویه جه قدرت وعظمتک ذروه سنه وارنجه بردن بره استقبال نه عائد براندیشه یه دوشدی ؛ زیرا محقق بیلوردی که کونش صوک نقطه سنه واردینی زمان آشاغی یه دوغرو اینمکه ، وآی ده تاممیله بدر تام حالته کلدیکی زمان بردن بره قیصالغه ؛ کذلک گلده تاممیله آچیلدینی زمان وریقه لر صولمغه باشلار . بوخستلق قایغوسنی فرته ایدن عالملردن بری اوکا شرقده « دیارظلمات » ده (آب حیات) چشمه سنی آرامه سنی توصیه ایتدی . و بو صودن هرکیم ایچرسه یر یوزنده ابدیا یاشایه جغنی سویله دی . «اسکندر» اوزمان ، اوغلی «اسکندروس» ی یرینه قائم مقام براقه رق ، - آریسطو ایله برلکده - بویوک اردوسیله ویا ننده حضر پیغمبر یولداش اولدینی حالده ، سوینه سوینه « آب حیات » آرامغه چقیدی .

یولده برهمن لر ایله واردی که بونلر داغلرده مغاره ایچلرنده منزوی لرکی اوطورورلر ؛ والبسه لری آغاچ سازلردن اولوب یالکیز نباتی غدارله یاشارلردی . دها اوزاقلرده بر چولده یابان دوموزلری نک ؛ اورمانلر آراسنده ده قایم اولمک هجومه معروض قالدیلر سده بونلری کمال مظفرتله آنلا تیدیلر . صوکرا بوکوچ لر مملکته ایریشدیلر که بونلر ، اوکنده کی یوللری آتش دریاسنه چویردیلر . داغلر دره لر بوتون آله ولر ایچنده قالدی ؛ لکن حضر پیغمبرک دعاسیله بر یاغموور یاغهرق بو آتشی سوندوردی ، بویه جه دها اوزاقلره کیده بیلدیلر . بوراده او یله بر شهره ایردیلر که بورانک اها لیسنی بوتون قادین ایدی ، ارککلرک هینچ آدی یوقدی . حکمدارلری ، عسکرلری ، خدمتچیلری . . هپ قادین ایدی . بوجوارده «اسکندر» بردغه هر دم تازه بویوک بر آغاچک آلتنده اویورکن ، کیجه یاریسی آغاچک کندیسنه آغلار برسسه شوسوزلری سویله دیکنی ایشیتدی : « زواللی حکمدار ! عمرک قیسه اولدقن صوکرا مالک اولدیغک اوقدر بویوک ثروت وقدرت نه یه یارار ؟ زیرا صوکک یاقلاشیور ! سن چوق خزینه لر طویلادک ؛ لکن ذوقنی سورمدک ؛ دنیان کچوب کیدیورسک ؛ هرشی باشقه لرینه قالور ! » اسکندر بوسوزلری ایشیدنجه صاحبین محزون وکوزلری یاشلی بر حالده اورادن قالقوب کیجه کوندوز کیتدی . فقط آب حیاتی بولامدن تکرار ابراهه ایریشدی .

مملکتته دوزر دوغز بردن بره شدتلی بر « بورون قانامه سی » کلدی. اوقادار که آت اوزرنده دورامایه رق بهوش بر حالده یره یو وارلاندی ؛ آداملری یاتاق یرینه آلتنه برززه ، اوزرینه ایسه یالیزلی بر قالقان قویدیلر [*]. صوگ نفسنک یاقلاشدیغنی سزه رک آناسی رقیه خانونه بر مکتوب یازدی ؛ واونکله وداغلاشهرق اوغلی اسکندر روس ک دوغرو وعاقلانه تربیه سی ایچون وصیت ایتدی. اوندن صوگرا پایتختنه ، اورادن شهرزور قصبه سنه کلدی [*]. بوراده خسته لنی اوقادار اونماز بر حاله کلدی که افراطونه بیله بر چاره بولامادی ؛ اسکندر ئولدی .. جنازه سی یاننده آناسی رقیه چوق آغلادی ؛ اوندن صوگرا اوراده حاضر بولونان اون بش حکیم آریسطو ، بوقراط ، فلاطون ، سقراط ، روفوس ، بیون .. وسائره ، بربری آردنجه صیرا ایله آغلاشهرق ، هربری بررمنل سویله دیلر . اوندن صوگرا «اسکندر» ی اورادن آله رق وصیت ایتدیکی یره کومدیلر . «اسکندر» اوغلی «اسکندروس» خلف اوله رق تختنه کچیرمک ایسته یوردی ؛ لکن دلیقانلی ، الک بویوک بر قدر تک ده هیچلکنی وهر شیک قنا وزوالنی باباسنک وفاتیه کوروب اکلادیغنی ایچون ، دنیادن [*] بودقته شایان یری ده اصلنده اولدنی کی درج ایدیورم ؛ زیرا بوراده ده آتیللا تاریخیه غریب بر تصادف بولویورز ؛ معلوم درکه بو «هون» حکمدارینک اولومنه ده بر « بورون قانامه سی » سبب اولمشدی .

کیجه کوندوز سوردی بر مدت تمام
تا که ایرانه ایردی شاه نیکنام
چون ایرشدی قومنه شاه جهان
بر وعاف اولدی عارض تا کهان
شویله کیم اولمادی آتا پایدار
بی خبر دوشدی آتندن شهریار
بر جبه آلتنه دوشک ایتدیلر
اوسته آلتینلی قالحان طوتدیلر (ص ۳۷۰)

*** اصلنده شویله در : دارمک مصره ایله دی روان

بو آرادن شهرزور کلدی شاه

(ص ۳۷۲-۳)

شهرزور یازیشندن مؤلفک ، بوکله ایله عجاپه هانکی برشهری مراد ایتدیکی اکلاشیلمايور . یوقسه ، عجا استنساخ ایدن آدم خطا ایتش درده ال یازسی نده شهرزور اوله جق ایکن یا کلش می اولمش در؟ .. شهرزور کرمستانمه بر قصبه آدی اولوب بغداد ولایتی داخلنده برسانجاق مرکزیدر .

چکیلەرک بر منزوی حیاتی یاشادی . بونک اوزرینه «اسکندر»ک آدملری مملکتی آیری آیری بکلکلره بوله رک بر بریله بوغوشمغه، چارپشمغه باشلادیلر؛ اوندن صوکر ا یر یوزنده بویوک بر قارغشلق قوپدی .

اگر اسکندر نامه نك بو ماصال فی عجم شاعری «نظامی» نك . [۱۱۴۱ - ۱۲۰۴ ده یاشامشد .] «اسکندر» نامه سنده کی ماصال ایله وفردوسی نك « شاهنامه » سنده ۱۹۶۰ مصراع طوتان بویوک اسکندر تاریخی ایله مقایسه ایده جك اولورسه ق ماصال موارینك همانه همانه اوجره ایکیسی ذکر ایتدیکمز عجم شاعرلرینك اثرلرنده بولونه جغنی ؛ شوقادار وارکه «احمدی» ده کی ترتیب وصیره ایله ده کیل ، حتی چوق کره بعض قسملرک بوسبوتون باشقه بر مخالف بر طرز ویا مختلف بر معناده قوللانیلمش اولدیغنی کورورز . مندرجاتک یالکز شوتک مرکب قسمندن ، تاریخ ویا ماصالندن بیله تامایله واضحاً کلاشیایورکه «احمدی» نك اسکندر نامه سنی - هامنرک ادعا ایتدیکی کی - ذکر ایتدیکمز ایکی شاعرندن نه برینك ونه دیکرینك ساده جه ترجمه ویا تعدیل شکلنده قبول ایدمه جکز ؛ بونی ، مرکب قسملردن دیکر ایکیسنی ده عرض ایتدیکمز زمان ده قطنی بر صورته اثبات ایدمه بیلیرز .

«احمدی» شهبه سزکه کرک «فردوسی» نك «شاهنامه» سنی ، کرک «نظامی» نك «اسکندر نامه» سنی پک اغلا بیلوردی ؛ بونلردن الی ائنده نه بولدیسه و غایه سنه موافق نه کوردی ایسه ونلری کال نمونیتله اثرینه آلدی . فقط - آ کلاشیلیورکه - بونلردن ماعدا ده باشقه « یازیلی » منبعلردن استفاده ایتش واسکندر حقنده اوزمانکی شرق قوملری آراسنده یاشایان وکندی محیطنده دویمش اولدیغنی تواترلری جمع ایله مشدر . زیرا ، حکایه ایتدیکی وقوعاتک هیچ اولمازسه بر قسمنی کنیدیسنک اویدورمش اولدیغنی ادعاسنی مؤلفمز شو صورتله پک اغلا جرح ایدیورکه بر چوق یرلرده « سویله دیکی شیلری باشقه لرندن آلمش اولدیغنی » ذکر ایدیور . نته کیم ، شیمدی بحث ایتدیکمز بو حکایه یه کیرمزدن اول مقدمه اوله رق دیورکه : « دقت ایت ! سکا بر حکایه سویله یه جکم ؛ عالمرک روایتلرینه کوره سکا بر ماصال آ کلاته جغم (ص ۱۲) ؛ باشقه بروقه نقل ایتزدن اول شویله سویله یور : « بو مطایره یی یازاندر بزه اوله نقل ایدرلرکه .. » (ص ۲۳۲) ؛ ونهایت حکایه یی بیتزدکن صوکر ایدیورکه : « ایشته بونلری کرچک صابوب بزه اویله بر اقصا در . (بویوک اسکندر عاقد) . بن سکا بونی آب آشقر سویله دم » (ص ۳۸۱) .

انسائىس، خالقك وجداننده ياشامايوب كندى خيىله سنك دوغوردىنى بوشىلىرى يازمەسى مؤلفىمىزك منفعتنه موافق اولمادىنى كىي مقصد و غايە سنەدە مخالف ايدى . زىرا او، بوتون بو عمللر ووقعه لردن حصه لر چىقارمىنى دوشونويوردى ؛ حالبوكه كىمسە نك بىلمەدىكى بر طاقم وقعه لر و عمللردن بحث ايتسەيدى، هر كس اونى اويدورمه برشى صايه جق، بو صورتله كندىسىنى اوقويان خلق بو چىقاردىنى « عبرت » لرى جدىتله نظره آلمايوب اينانمايه جق ، بناء عليه مؤلفده مقصدينه وارمش اولمايه جقدى .

بناء عليه، كال جساتله ادعا اولونه بىلىركه، «اسكندرنامه» نك يوقايرده كوستردىكمز ماصالتك بىر قىسمى « تاريخ » در؛ لكن اونه كى قىسمى مؤلف كندى قافاسندن اويدوروب چىقارماش ، بلكه عناصرىنى يازىلى مأخذلرده و عنغوى تواترلرده بولش ؛ كندى تأليف يالكلر تنظيم و ترتيب طرزندن عبارت قالمشدر .

يوقايرده وضع ايتدىكمز قضيه لردن واضحاً مستبان اولويوركه، «اسكندرنامه» ساده جه بويوك اسكندر ك حيات و تاريخى دوغدىغندن اولدىكسه قادارده كىل ؛ بلكه بوتون او وقتكى، ياقىن آسيا تاريخى نى اك قابايىق خطوطيله ، تا اك اسكى زمانلردن (شرقىلرجه معروف اك قديم حكمدار كيومرث دن) باشلايه رق ۱۳ نچى عصر اورتالرينه ، خلافت سلطنتك انقراضنه قادار تعقيب و تصوير ايدىيور ؛ بىنكله برابر «اسكندرنامه» يالكلر بردستان ويا ورومانىك بردستان (بواعتبار ايله غرب تورك ادبياتنده ايلك اثر) ده كىل ، عىنى زمانده بويوك مقياسده پندنامه (تعليمى منظومه) ، حتى مؤلفك قلمنى اداره ايتدىكى طرزده باقيله جق اولورسنه، هر شيدن اول بالخاصه و اساساً تعليمى برنظمدر؛ او قاداركه بونده «اسكندر» ك حيات تاريخى، بالخاصه ايچندن چىقارييله جق اولان و فى الواقع چىقاريلش بولونان اخلاقى قصه لر ، عبرتلىر ايچون اساس اولقى اوزره نقل ايدىلىشدر . بو « حصه » لرى مؤلف « قصه » لرك صوكنده خصوصى بىر لاجقه طرزنده وىرميويوب وقعه نك حكايه سيله برلكنده درج ايله مشدر . اوصورتله وقعه و عمللرك نقل صيره سنده او كا عائد عبرتلرده متصل كلوب كچيور .. مؤلف هر هانكى بر حكايه نى سويلر كن، اوندن در حال اضهر قى بر عمده و حيات فلسفه نى عائد بر حصه چىقازدق، اورادن، حيات و انسانلرك افعاله كچيور . وياخوڤ، اقبال و وقوعاتى كوزمن او كنده بر نمونه و مثال اوله رق كوسترييور؛ ودىمك ايتىيوركه، شوڤ كرايتدىكمز شى يعنى وقعه ويا حال، انسانلرك حياتنده شو و شو شىئى ارئه ايدر . مع مافيه بو « حصه » لردن بعضىلىرى ده اياقندن تدقيق ايدمه بىلىرز .

مؤلف «دارا» نك يونان ايلنى استىلاسى عقينده ، قدرت وبختلىغنه كوه نهر ك كندى عيش وعشزته ويره سى نتيجه سنده چوق كچه دن اولدى كنى سويله د كدن صوكرا ، بووقعه دن شو مختلف سببىلرى چقار يور وقاره شو نصيحتى ويريور : « قرارسز طالع ك عادتى بويله در . هيچ بر جهته بقا كوسترمز . دنيانك هيچ بر شينده بقا بو قدر ؛ وحيات ، ره ياده كوردى كمز صورتلر كيدر . بوكون كوكلر تختك اولسه يارين كيم بيلير هانكى بر كيمسه نك خدمت جيسى اوله بيليرسك ؛ بناء عليه بويره اوقادار جان وكوكلدن صاريله وبو دنيا اوينه اوقادار اعتماد ايمه . » . كذاك آريسطونك اسكندره هر تورلو علملرى اوكره تديكى وآنجاق اونك يارديميله نه قادار ممتاز بر ادام اولديغنى سويله د كدن صوكرا ، سويله دوام ايدييور : « بووقعه نك حكمنه عقلك ايره دى ايسه ديكه بى ؛ شيمدى آكلارسك . آريسطو عقلدر . اسكندره روح . اكر عقلك روحي اداره ايدر و طبيعتكى علم ايله ايشله رسه ، يادىغك هرايش ممدوح اولور . او حالده روحي عقلك نصيحتلرني حسن قبول ايدجك بر حاله قوى ، وروحي احتراض زنجيرلرني اورما . » . اسكندرك دارايه ناصل غلبه ايتديكى نقل و حكايه ايتد كدن صوكرا سويله سويله يور : « اكر شيمدى سويله به جكم سوزلره دقت ايدرسك بوقصه نك آلتنده كيزلرني حصه يي سكا فاش ايدرم . دارا حرص در ، اسكندر ايسه روح در . بوظفر ، روحك ، قوتلرى سايه سنده حرصه غلبه ايتديكى كوسترر . سنده اسكندر اولوبده دارايى ، يعنى ، حرصكى يكرسه ك شرق و غربه حكمدار اولورسك . » . باشقه بر يره بويوك اسكندرك مملكتنى ناصل رفاه وسعاده مظهر ايتديكى ، ملتلى زنگين ايله ديكى ، علما ايله صنعتكارلرى ناصل حمايه ايله ديكى آكلاتيركن : « او هر نه قادار دنيادن كيتدى ايسه ده طبيعى ريوزنده برنامى قالمشدر كه ملتلى اونى شكران ايله ياد ايدرلر . كنديسندن صوكرا ياشار برآد يراقش اولان كيمسه اولمه مشدر ؛ نامى بوراده قالان كيمسه دنيادن كيممه مشدر . اى پاكدل ! سنده اولمه مك ايسترسه ك آرقه كده اى بر نام براقغه غيرت ايت ! » . بوتون اثرى ده شو ملاحظه ايله ختامه ايردير ييور :

« بوتون بو حكايه يي ايشته سكا آكلاتم . شيمدى ديكه ، سكا بونك ايچنده كى كيزلى حكمتلى برر برر سويله ييم . بحث ايتديكم آب حيات علم در ؛ اونى بولان كيشى به اولوم ايريشمز . جاهل بر آدمك حياتن اميدى اولما دىغى حالده ، عالم بر آدم ابدى ياشار . يابانه دوموزى نك ده نه اولديغنى صورازسه ك ، بيلكه بوده دنيايه اولان حرص و طمع در . اكر بونى قناعت ايله مغلوب ايتمزه ك مقصده ك ايره مزسك . يا اوخونيز

قابیلان نه اوله جق ؟.. اوده غضب درکه بوتون طاشقیلقلرک سبی در . آتش کی ، اوکنه نه کلیرسه محو ایدر ؛ وبرشی بولامادیغی حاله ، کندی کندیسنی بیر . یا قایمیه نه ؟ ... دنیانک زینت واجتاشمی ؟.. بوده انسانی آلداتان ، طوزاغه دوشوران خلعت ونفس در . کوزونوشنه قاپیلهرق باشک دومه سین ؛ شاقلا بانقلری عقلکی چیغیرندن چیقارماسین ! »

نهایت مؤلفک « افلاطون » و « سقراط » ایله برلکده ، بالخاصه قادینلره عائد اولمق اوزره بویوک اسکندر و یردیکی نصیحت لری یعنی عبرت لری ذکر ایتک ایسته رم . . از جمله افلاطون شویله دیور : « قادینلره قطعاً مشاوره ایتمه ؛ اونلره هیچ برسرکی فاش ایتمه . اونلره دانشیرسه ک بیه سوزلرینی دیکله ، فقط اونلرک عکسنه حرکت ایله . ارکک یاننده قادینکده باش وحکمدار اولدیغی یرده ، هیچ شهبه سز او قادین ارککی مزارینه کوتورمشدر . قادین سوزینی دیکله یین آدام ارکک ده کیدر . قادینک اداره ایتدیکی کیمسه هیچ برزمان آمر اولاماز . « آدم » ک سعادتتی محو و خراب ایدن قادین ؛ « سلیمان حکیم » ک تحتی ضیاعه اوغر اتان قادین ؛ یومغی زندانه آتدیران قادین ، داوود حکمداره بونجه کوز یاشی دو کدوره ن قادین در » [ص ۳۳] . سقراط که - زوجیه سی قسانتپ ایدی - بویوک اسکندر شوصورتله عرض حال ایتدی : « تحتی صاعلام دوردورمق ایستورسه ک هیچ برزمان قادین سوزینه اینانما . زیرا اونلرک سوزلرینی دیکله یین ، اونلره تنزل ایدنلر عقلسز و فنا طبعی کیمسه لر در . فاروس قادین سوزینه ایناندیغی ایچون اوغلی سیارسه ی یانار آتسه آتدیردی » [ص ۴۱] .

مؤلفمز بواثرنده کی تهذیبی فکر لری بویوک برجیتله تلقی ایدیور . حتی شوراسنی خاطر دن چیقار مامالی یز که ، بودستانک چرچیوه سنی اوقادار کنیش طوتمه سی ، درایت و عرفاتی کوستر مک مقصدیله اولمایوب ، بلکه بوتون آرزوسی ، انسانلرک « بویوک اسکندر » کی ممتاز بر تاریخی سیانک حیات و افعال دن چیقاریله جق عبرت لری حقیقه جان قولاغنه آصه رق بونلر معرفتی اساسیله وضع اولونمش عمده لری حقیقه تعقیب ایتمه لری در . بو آرزوسی ، بر جوق یرلرده قاره خطا با سرد ایتدیکی شویوله بر طاقم اخطارلردن حس اولونمقده در : « احمدینک سوزلرینی دیکله مک کر کیدر ، اونک هر دیدیکنه کوره حرکت خیرلی اولور . زیرا هر سوزی حکیمانانه بر نصیحتدر . اونک سوزلرینی جان قولاغیله دیکله یین آدام بونلر ایچنده خیر و حرمتی فرق ایده بیلیر . باشقه بر یرده ینه بومالده سویلیور : « احمدینک

سوزلی حکمت و نصیحتدر^۴ بوندن استفاده ایدنلره نه موطولو! دوستک نصیحتلرینی دیکله مین کیشی مطلق دوشمانلری طرفدن برهزیمته دوچار اولور « واخل... حکایه و تهذیبی عنصر یاننده موضوعک مرکب قسملرندن اوچجیسنی سویله برشاعرانه خصوصیت تشکیل ایدیورکه، مؤلف هر هانکی بر وقعهک حکایه سنی بیتروبدده باشقه یردانه سنه چمک ایسته دیکی زمان، صوکنی داها ای کتیرمک، داها کوزل بر حکایه سویله مک ایچون کندینه صیق صیق خطایر ایدیور؛ وقارئک دقتی باغلا یوب کله جک موضوعه دعوت و احضار ایدیور. بوعادتی - ذکر ایتدیکم وجهله - هر دفعه تکرار ایتدیکی کبی بو اخبارلرده منتظماً بر بیت قادار اولویور؛ بناء علیه بوقسملرده برابر آلینرسه بوتون داستانک جسامته کوره بر موقع طوتارلر. یونان و روما عالمک « موز » لری شرق شاعرلرنجه تمامیه مجهول اولدینی ایچون، بونلرک رولنی « اسکندرنامه » مؤلفنده « بلبل، عنقا، پایاغان » یاخود دیگر قوشلر دولدورویور.

شاعر « برنجی دارا » نک یونانستانی استیلا ایتدیکنی حکایه ایتدکدن صوکره، سوزی « به یوک اسکندر » ک دوغوشنه چویرمک ایسته دیکی زمان، اکاول شونلری سویله یور: « سویله ! ای عنقا مثال بلبل ! زیرا سن هر شیئی آکلار سک؛ سویله ! زیرا سندن چق-ان سوز خوش دوشر و هر سویله دیکک شی لطیف در. سویله مک ایچون صیره ک کنگجه، دیلسر و سسبز قالیرسه ک چوق یازیق اولور. سویله، ای جنت قوشی ! یالکز سویله ! بزه بر کوزله حکایه سویله!... » کذالک ایکنجی دارانک هزیمتی و ایرانک استیلا سندن صوکره « اسکندر » و « کلشاه » ک معاشقه لرینی تصویره باشلامق ایسته دیکی صیراده شوسطرلری اوقویورز: « سویله، ای سودالی قوش سویله ! سن هر سودالی بی حیرتله دوشورورسک ! بو بهار هواسی پک لطیف، او حالده تام زمانی، کوزل بر شرقی سویله سه ک نه ! سودا ایشلرینی اوقادار طاتلی سویله رسک که انسان خسروک شیرین سوزلرینی اونوتور کدر... » ینه « اسکندر » و « کلشاه » ک عشق و محبت حکایه سنی بیتروبدده اسکندرک هندقرالی « کید » ه قارشى حرکتی آکلانه جنی « مدخل » ی سویله برتحول عرض ایدیور: « سوزی آرتیق براق ای نغمه کار ! الکه آلتکی آل و باشقه بر شرقی چال. بزه حکیمانہ عبرتله دولو بر حکایه نقل ایت که قیمتدار خزینه لرندن خیرلی بر شیر آلهلم ». نهایت اسکندرک « پوروس » ه قارشى کیریشدیکی حربی حکایه ایتک ایسته دیکی زمان مقدمه اوله رق شنویله

نغمه ساز اولویور : « سویله خوش سسلی پاپاغان ! زیرا روح سوزلرکی ایشیتمک ایچون حسرت چکیور. ایددی دیلک دوندکجه سویله ؛ زیرا برزمان کله جک که اودیل دوراجق. دنیاده زمانک دیکنلری سینهنه باتمامش بلبل واری ؟ .. ویاخود زمانک زمیری. ایچمه مشن پاپاغان واری ؟ .. »

ایشته منظومه نك بوتون محتویاتی کوروب آکلادقندن صوکرآ، هارچی شکل ندن قیصه جه بحث ایتمک ایسته رم. اسکندرنامه نك عروضی شکلنه باقیلیرسه : ۱۱ هجلی وچفته قافیه لی مضراعلره یازیلش اولوب او صورتله که هر مصراعی ۳ دوراوه لی و ۴ - ۳ هجالی در. یاخود عروضی شکلی ماجار خلق تورکولرینک اک مقبول واک چوق کچن لایر شکلی نك عینی در. مثلاً :

یدی باشلی ، اژدهادر ، بو جهان

[ص ۱۲]

دیکله سانغا ، بر حکایت ، ایدیم

[ص ۱۲]

کیشی یه مینک ، دوست اولورسه ، اولور آز

چوخ دورور بر ، دوشمان اولسه ، ینه ساز

[ص ۴۲]

اول کیشی کیم ، دیر اولایم ، خلفه باش

[ص ۵۹]

اول کیشی یه ، کیم دلاور ، اولایه

[ص ۵۹]

تاج و تختی ، ملک و بغتی ، ترک ایدوب

[ص ۸۲]

فور هنده ، چون ایریشدی ، بوخبر

کیم کلور اوش ، لشکرایله ، شیرنر

[ص ۱۵۷] الخ ..

بوراده شونی ذکر ایتهدن کچمه جکم که بو لطیف « صوتی اطراد و مقننیت » بوتون منظومه ده بولامایورز ؛ زیرا مؤلف ، چوق کره ، ای وزن بولق خصوصندم قصور ایدیور ، وکله لر چوق دفعه دوراق یرلرینه کوره لازم اولدینی وجهله نهایت بولمایور. حتی بعضاً شو مصراعک ۱۰ هجادن مرکب اولدینی ده واقع اولویور یاخود ۱۲ هجایه قادار صایسی آرتیور. بوسیلردن دولایی نظمدم صیق صیق

دوشوکلکله راست کلیورز. یوقاریده، معاصرلرینک «احمدی» یی نه ممتاز بر شاعر نه ده ماهر بر ناظم عدا اتمه دیکلرینی سویله مشدم. بونکه، کورولویورکه، بر درجه یه قادار حقلمی واردر. لکن دیکر طرفدن شوراسی ده انکار اولونه ماز که مؤلفمزک وزنه قارشى خصوصی بر «ذوق» ی واردی؛ واکر عرب عجم «ضرب» لی نظمک مودا اولدینی بر زمانده، کندیسیده اونک ایچنده بویومش اولدینی خالده، «تورک اورغوسنه کوره نظم» مسئله سنده تامیله استحقاره اشتراک ایتش اولسه یدی بیله، حقنده: «زمانک مردانه سی آلتنده ازیلک ده لیاقت در» دینه بیلیدی. لکن او بونک آلتنده ازیله دی؛ ویز، حصوله کتیردیکی اولیه بر مبدأ اثرله پک اعلا اکتفا ایدم بیلیرز. هر حالده شوراسی شبهه سزدرکه، نظم جهتدن، بزم «تینودی» و آرقاداشلرینه نظراً پک فائق ایدی.

قافیه لرینه کلنجه، بوباده بیتلرینک وزنلرینه قیاساً داها چوق ایی شیلر سویله نه بیلیر. حتی بوقافیه پردازلق خصوصنده چوق کره فوق العاده مهارت و فطانتیه راست کلیورز. مثلاً اونده بوکي قافیه لر بولابیلیورز: **آزدرور (آزدر) - آزدرور . سوزین ایشیت - خمر فنده ایشیت . ایشیر - ایشی در . ودها بوکي ...**

«بیت» که خاطری ایچون اونده چوق کره حذف لره راست کلیورز. بالخاصه «که» عطف ادا تنک صوکه حرفی کندیسندن صوکر کی کله صدالی حرف ایله باشلادیغی زمان؛ صوکر ا نه، دخی، آنمه کله لرینک صوکه حرفلری ایچونه، اگر، اگریمه و ایمنی نک باش حرفلری اړکنده بولوندیغی زمان؛ مثلاً: کانکا (که آغا) مهر و ماه اولیسرتاج و کاخ؛ کایده (که ایدم)، دارا ایله برجنک کران. کرچه قیصر بیلور ایدی کاول (که اول) سپاه. انغاداخ (دخی) اولسه شاه باریک دی، تاریک دی (باریک ایدی)، تاریک ایدی). نولور (نه اولور)، آنیدی (آنده ایدی)، کانکچون (که آنک ایچون) الخ... بو صورتله ترک ایدیلن حرفلر طبیعی متنده یازی ایله کوستریله مشدر، یالکز حقیقه او قونان حرفلری یازیلشدر. مثلاً «کاغا» شو صورتله ده یازیلشدر: «کانکا»؛ کذلک «کایده»؛ «کاول»، «نولور»، «کانکچون».. اساساً بوکي حذفلرک بر قسمی عامه نك دیننده ده. واقعدر. بناء علیه بونلر صرف «احمدی» یه مخصوص بر طاقم شاعرانه رخصت لر سایيله ماز. مؤلف وقوعاتک حکایه سی بیتروپ دستانک یازیلدیغی زمانی ده بیلیردکن صکرا، اثرینی، بو بویوک تألیف حقنده برارده کندیسینی یوکسه لن افاده لری حاوی و کمال ممنونیتله

برقاچ مصراعه سيقىشىدىرلىش بر كذارش ايله ختامه ايرديريور؛ لسانى، افاده لىرى، شاعرانه تشبىه لىرى، استادانه تاليفنى، حكيمانه نصيحتلىرىنى مدح ايدىيور؛ وخصوصى قىسملىرىدىن باشقه بوتون اثر حققنده شونلىرى سويله يور: « بوندن اول برچوقلىرى سويله دىلر؛ برچوق تورلو حكايه لرده يازدىلر. هر برينه باشدن صوكنه دك بر باق: بوكا قياس اولونور بر شى وارى ... »

۹۶۱ - ۱۱ - ۱۶ *

قونفرانسىمى نهايت ويرمك اوزره برده ۱۳ نجى عصر اورتاسىدە مصر دە قوللانيلمىقدە اولان تورك دىلىدە يازىلىش لسانى يادكارلىرىدە ذكر ايتمك اىستهرم. بر زمان ياقين آسيا و جنوبى روسيائى اللرينه كچىرىش اولان موغول لر پك بويوك بر مقدارده تورك اسيرلرە مالك اولدىلر كه بونلر ك بويوك بر قىسمى دشت قىچاق (يعنى جنوبى روسيا) دن آلدقلىرى توركلردى . بو اسيرلرى اوزمانكى مصر سلطانه ساتدىلردى . اوده بونلرى ياكندى آوردوسنه داغيتدى، وياخود «خاصه بولوكى» نه آلدىردى. بوتورك اصللى عسكرلر آرزمان صوكرا مصر حكومتك اداره ايشلرنده اوقادار بويوك بر نفوذ پيدا ايتدىلر كه ۱۳ نجى عصر اورتاسىدە ايوبىلر سلاله سىك سقوطللى اوزرينه سلطنتى اللرينه كچىردىلر؛ و اوزماندن برى يتىشن مصر و قسماً سوريه سلطانلرى بونلردن كله در. ايشته بو مملوك سلطانلرىك تحته كچمه لرى اوزرينه تورك دىلى مصرده حاكم صنفلك و عمومى اداره نك رسمى بر لسانى اولدى. بناء عليه بودوردن اعتباراً مصر طوپراغىدە تورك دىلى يادكارلىرىنه راست كلىشمز حيره شاهان بر شى دكلدر. هم بونلر يالكنز تورك دىلىنى اوكره تمك ايچون يازىلىش - لغتجه، صرف و نحو كى - كتابلر اولمايوب، آرا لرنده ادبى اثرلرده واردر. ۱۳ نجى و ۱۴ نجى عصرلردن قاله اوچ دانه لسانى يادكار بىليورز كه بونلر مصرده سويله ن تورك دىلىدە يعنى مملوك توركچى سنده يازىلىشدرلر .

بونلر آراسىدە اك اول ميدانه كلىش اولان اثر « كتاب مجموع ترجمانه تركى و عربى و مغولى و فارسى » آلدىدر كه بونك بريچك نسيخه سى لايدن آقاده مى كىتبخانه سنده موجود اولوب ۷۶ ورق دن مركب اولان بو مجموعه يى خليل بن محمد بن يوسف القونرى ۱۲۴۵ مىسى اوللرنده استنساخ ايله مشدر. آدى مجهول مؤلف، اثر ك مقدمه سنده، مصرده سويله ن

تورک دیلی - یعنی قیچاق تورکجه‌سی - عرب لسانیه اوکره‌تیور . بولسان هیئت عمومی‌سیله آلتیرسه «قوده‌قس قومانیقوس» ده کوردیکمز قون (قومان) تورکجه‌سنک عینی در . لکن بوندن ماعدا مؤلف برچوق یرلرده باشقه بر دیل دن - تورکمن لهجه‌سندن - برطاقم کله‌لر کتیریور که بونی سلاجوق دیلی دیه آکلامامه من لازم کلیر؛ زیرا کتابده صیرالانمش اولان ۷۰ کله بونی اثبات ایدیور . بو قیمتدار لسانی یادکاری ده هوسما « برتورکجه - عربجه لغتیجه » نامیه (آلمانجه اوله‌رق) ۱۸۹۴ ده «لایدن» ده نشر ایله مشدر .

عینی ماهیتده اولان ایکنجی لسانی یادکارده « کتاب الادراک للمساهه الادراک » عنوانلی بر اثر در که بونی قاهره ده یاشایان ابن صیوانه الفرائطی نامنده کی عرب مؤلفی ۷۱۲ هجری (و یا ۱۳۱۲ - ۱۳) ده یازمشدر . قیچاق تورکجه‌سی اوکره‌تدکدن صوکره بوده نورکمن دیلندن برطاقم کله‌لر دیزمشدر . بو لسانی اثرده ۱۳۰۹ یعنی ۹۲ - ۱۸۹۱ ده استانبولده نشر ایدیلشدر .

نهایت ، ینه مصر تورکجه‌سنه عائد اوچنجی لسانی اثرده «سعدی» نك کستاننك « کتاب کستانه بالترکی » عنوانلی ترجمه‌سی در که بونی ده مصرده یاشامش اولان « سیف السراپی » ۱۳۹۱ ده (۷۹۳ هجری) یازمشدر . کستانندن ماعدا بو قوجه‌مان کتابده ینه عینی مترجمک برطاقم شعرلری کورولویور . بو اثرکده یکانه نسخه‌سی لایدن آقاده می کتبخانه‌سده محفوظ بولونمقده در [دوزی نك قاتالوغي ، ص ۳۵۵] .

ماجارجه دن مترجمی : **راغب خلوصی**

